Samla på Uppland – de första 50 åren

BARBRO BJÖRNEMALM

Denna artikel handlar om de första 50 åren av Upplandsmuseets historia – från bildandet av Upplands kulturhistoriska museum 1909 till skapandet av Stiftelsen Upplandsmuseet 1959. Museets samlingar beskrivs ur olika aspekter; vad samlade man, hur samlade man, hur tog man hand om samlingarna och vilka bidrog till dem? Katalogiseringen av samlingarna får ett eget avsnitt, museistyrelsen och de första tjänstemännen uppmärksammas också.

Upplands fornminnesförening är en av huvudmännen i Stiftelsen Upplandsmuseet och dess verksamhet är upphovet till museet och dess samlingar. Föreningen bildades 26 januari 1869 på Uppsala stads rådhus. I den första styrelsen ingick enbart män – alla med akademisk utbildning – något som stod sig långt fram i föreningens historia. Inte förrän 1921 ändrades föreningens stadgar, så att även kvinnor kunde väljas in i styrelsen. Friherrinnan Wera von Essen på Salsta slott i Lena socken blev den första kvinnliga ledamoten. Hon var då vice ordförande i Uppsala läns hemslöjdsförening och blev senare på 1920-talet aktiv i skapandet av friluftsmuseet Disagården. von Essen var styrelseledamot i fornminnesföreningen ända till sin död 1953 och ersattes då av friherrinnan Beth de Geer från Lövstabruk.

Upplands fornminnesförenings tidskrift var länge föreningens viktigaste uppgift. Där publicerades resultatet av den forskning som föreningens medlemmar genomförde. Bland annat gjorde riksheraldikern och friherren C A Klingspor resor i Uppland och publicerade sedan sina inventeringar av landskapets kyrkor i tidskriften under ”Bidrag till Upplands beskrifning”.

Till skillnad mot många av de andra fornminnesföreningar som bildades i Sverige under andra hälften av 1800-talet

Män – Upplands fornminnesförening på vårutflykt 1936. Mannen i mitten som pekar med käppen är professor Rutger Sernander, ordförande i Upplandsmuseets styrelse. Han var också vice ordförande i Upplands fornminnesförenings styrelse. Längst till höger ses förste bibliotekarien Oskar Lundberg, sekreterare i Upplands fornminnesförening åren 1918–1921 och 1925–1939.
Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildarkiv. (PS00637)

var Upplands fornminnesförenings föremålsinsamling minimal. Det blev enbart ett mindre antal "fornsaker", som senare överlämnades till Uppsala universitets samlingar. Flera av landets övriga fornminnesföreningar fick ihop stora samlingar. Museerna de skapade under 1870- och 1880-talen för att visa sina samlingar och för att bidra till folkets bildning fungerade som ett slags förnyare av föreningarna. Upplands fornminnesförening hade kanske inte behov av förnyelse lika tidigt som de andra. Det dröjde ju ända till 1907 innan initiativet kom.

Till de kommitterade utsågos...

I början av 1900-talet ingick flera ledamöter i fornminnesföreningens styrelse – bland annat samlarna Wilhelm Schürer von Waldheim och Emanuel Cederström – som inte bara bedrev forskning om forntiden utan också var intresserade av den folkliga kulturen och då särskilt allmogens folkkonst och byggnadsskick. Axel Johansson, redaktör på Upsala Nya Tidning, hoppades dessutom att ett provinsmuseum skulle bidra till att minska klyftan mellan samhällsklasserna. Vid föreningens årsmöte i maj 1907 ställde han därför frågan "om möjligheten af att inrätta ett stads- och länsmuseum i Uppsala".[1] Efter diskussioner beslutade mötet att en kommitté på fem personer skulle utreda saken; professor Axel Erdmann blev sammankallande, docent Knut Stjerna, sysloman Sigsten Lundeberg, Axel Johansson och docent Rutger Sernander fick också uppdraget. På årsmötet 1908 rapporterades att kommittén hade haft ett sammanträde och att professsor Erdmann och docent Stjerna ville avgå. Axel Johansson drev på och en ny kommitté bildades med professor Otto von Friesen och landssekreterare Knut Hamilton som ersättare för Erdmann och Stjerna. Mötet beslutade också att kommittén skulle vara fristående i förhållande till föreningen.

1908 års kommitté tog fram ett förslag till upprop om föremålsinsamling, som efter någon ändring antogs på årsmötet 24 april 1909. Föreningen beslutade alltså "att utfärda ett upprop eller en inbjudning till lämpliga håll inom landskapet att inkomma med föremål till 'Upplands kulturhistoriska museum', till hvilket genom landshöfding Hammarskjölds välvilja tillfällig lokal upplåtits i Uppsala slott, och vid hvilket en intresserad och duglig person (landträntmästaren Holmberg) anmält sig att tillsvidare tjänstgöra som vårdare af samlingarna." – "Föreningen uttalar, att bildandet af det nya museet sker under den förhoppning, att dess kulturhistoriska samlingar framdeles må kunna, när tillfredsställande lokaler och personal erhållas, förenas med universitetets museum till ett enhetligt Upplandsmuseum, och torde vid samlandet äfven denna synpunkt beaktas."[2] Det var tack vare Knut Hamiltons kontakter med landshövding Hjalmar Hammarskjöld som museet fick sina första lokaler på Uppsala slott. De kunde inte utrymmas förrän flytten av Upplandsmuseets samlingar till Gustavianum kom att förverkligas 1922.

Resultatet var till en början ej synnerligen uppmuntrande – samlingarna och deras skötsel

På årsmötet fick de kommitterade fornminnesföreningens uppdrag att bilda det nya museets styrelse och att utfärda uppropet *Ett provinsmuseum för Upland*, ett

Upplandsmuseets utställning i Gustavianum 1936. Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildarkiv. (PS02484)

uppdrag som utfördes genom publicering i lokalpressen våren 1909. I uppropet konstaterade styrelsen att det redan hade bildats flera kulturhistoriska museer i Sverige, men i Uppland fanns ännu inget liknande museum. Man tänkte sig att Upplands kulturhistoriska museum skulle ha samma inriktning som det som var under bildande i Örebro – ett museum som avspeglade provinsens natur och kultur. I Upplandsmuseets samlingar skulle ingå "föremål såväl från förfluten som från närvarande tid, dock att hvad angår fornsaksföremål, museet skulle samvärka med det redan befintliga Upsala Akademis fornsaksmuseum---".[3]

Museistyrelsen hade en omfattande önskelista på vad man ville samla in till

Stolar i Upplandsmuseets samlingar insamlade 1933–1934. Fotograferade 1935, sannolikt i Biologiska museets källare i Uppsala. Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildarkiv. (PS01203)

det nya museet; kyrkliga inventarier som ställts undan vid restaureringar; husgeråd, jordbruksredskap, jakt- och fiskeredskap; topografisk och vetenskaplig litteratur, tidningar, priskuranter, tryck som avspeglade folkrörelserna och föreningsväsendet; fotografier, vykort och porträtt; kläder, möbler, modeller och föremål som hade tillverkats vid uppländska företag. Man bad också om ekonomiska bidrag eftersom styrelsen inte hade fått några medel från fornminnesföreningen till projektets genomförande.

Det tog tid innan insamlingen kom igång – "resultatet var till en början ej synnerligen uppmuntrande. På flere månader hördes ej det aldra minsta lilla bidrag af,---".[4] Den 5 september 1909 loss-

nade det – V Siefvertz från Uppsala överlämnade en modell av en lada.[5] Sedan skänkte 1:e lantmätare F V Mossberg bland annat ett fickur av silver, ett cigarrställ och diverse lantmäteriinstrument. Från museistyrelsens ordförande Knut Hamilton kom Snickareämbetets i Uppsala skrålåda med tillhörande åldermannastav. Tillsammans med professor Oscar Quensel överlämnade han också ett husapotek som ska ha tillhört Olof Rudbeck d.ä. Skräddarmästare Eric Österlunds sterbhus skänkte akvareller och teckningar som skräddarmästaren hade gjort och fattigvårdsstyrelsen i Uppsala bidrog med en orgel från arbetsinrättningen "Invaliden", som ursprungligen kom från Vaksala kyrka. Mellan september 1909 och slutet av april 1910 skrevs 92 nummer in i museets accessionskatalog. De flesta givare var män och Uppsalabor. Den enda kvinnan, "fröken E. Berggren", kom in med ett lås av järn som fick inventarienumret 92. Allmogeinsamlingen hade inte kommit igång ännu, en skål av trä från Skuttunge socken och en mangelbräda från Börje socken kan dock räknas dit.

Knut Hamilton försökte övertyga de upplänningar som ifrågasatte museet och som undrade varför man skulle skänka föremål till ett museum i Uppsala, när det redan fanns ett i Stockholm som hade samma typ av samlingar. "Hvarje ort har sina specialminnen, som vida bättre blifva tillgodosedda genom specialsamlingar, än om de tillåtas drunkna i Nordiska museets haf, och som i dessa specialsamlingar verkligen blifva minnen och ej blott museinummer." Upplandsmuseet låg också närmare givarna än Nordiska museet "och man vädjar måhända i vissa afseenden med bättre framgång till lokalpatriotismen än till det allmänt fosterländska kulturhistoriska intresset".[6]

Landshövding Sigfrid Linnér och arkitekt Ferdinand Boberg på utställningen av Bobergs akvareller på Lundequistska bokhandeln i Uppsala 1934. Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildarkiv. (PS07906)

Folket har lefvat ej blott i hälg utan äfven, och väl mest, i söcken

I april 1911 hade samlingarna vuxit till mer än 450 nummer och Knut Hamilton tyckte därför att det var dags att ge Upplandsmuseet benämningen museum. Allmogeinsamlingen hade kommit igång med brudgumsväst, ett skåp tillskrivet Rosmästaren, mangelbräden, linfästen, skäktknivar, ostformar och husgeråd av olika slag. Det hade också kommit in en del stolar och andra möbler, "hvilka dock i allmänhet äro defekta. Denna afdelning är på grund af konkurrensen med antikvitetshandeln, mycket svår att fylla. Emellertid inskränker sig museet icke till föremål, där denna konkurrens kan vara att befara. Den enkla, släta, rödmålade 'fållbänken' och den trågliknande vaggan med medarne slitna af generationers mödrars trampande fötter äro kulturhistoriskt sedt af samma värde som den snidade länsstolen". Knut Hamilton tyckte sig se att större delen av de dittills insamlade föremålen kunde dateras till mellan 1600-talets andra hälft och sent 1800-tal. "Om museistyrelsen hufvudsakligen inriktat sina krafter på denna kulturperiod, så beror detta på att dess spillror ännu ligga så att säga framför våra fötter och blott behöfva plockas upp för att bevaras från glömskan."[7] Han påpekade att det kunde vara för sent redan efter 20 år.

I årsberättelsen för 1910–1911 redovisade museistyrelsen sin insamlingspolicy. Knut Hamiltons text är egentligen den enda under hela den aktuella perioden som beskriver hur man tänkte om föremålsinsamlingen. Museets dåvarande intendent Nils Ålenius skrev visserligen 1935 att Upplandsmuseets verksamhet var inriktad på den "verkligt 'folkliga' kulturen". Han tyckte att Upplands kyrkor och herrgårdar inte hade behov av samma skydd som i andra landskap.[8] 1947 års museikommittés insamling till ett stadsmuseum kan också sägas vara en slags policy, man samlade ju enbart in föremål från Uppsala. 1911 års museistyrelse försökte undvika massinsamling av likartade föremål. Mangelbräden, lokor och selbågar tillhörde den typ av objekt som man trots allt gjorde undantag för, "hvilka lämna förvånande exempel på i hvilka rena former olika tiders smakriktningar kunna hafva trängt ned till folkets djupaste lager". Det var inte bara vackra konsthantverksföremål som skulle samlas in utan alla kulturyttringar var lika viktiga och "följden [har] naturligen blifvit och kommer att blifva, att museet icke blir så tilltalande för ögat som det med andra principer skulle kunna vara. Museistyrelsen anser emellertid viktigare att den kulturbild, som gifves, är allsidig och sann, folket har lefvat ej blott i hälg utan äfven, och väl mest, i söcken".[9]

Knut Hamilton och fornminnesföreningens sekreterare professor Oscar Almgren hade fått i uppdrag att skriva en gemensam ansökan till Kungl. Vitterhetsakademien från Upplandsmuseet och

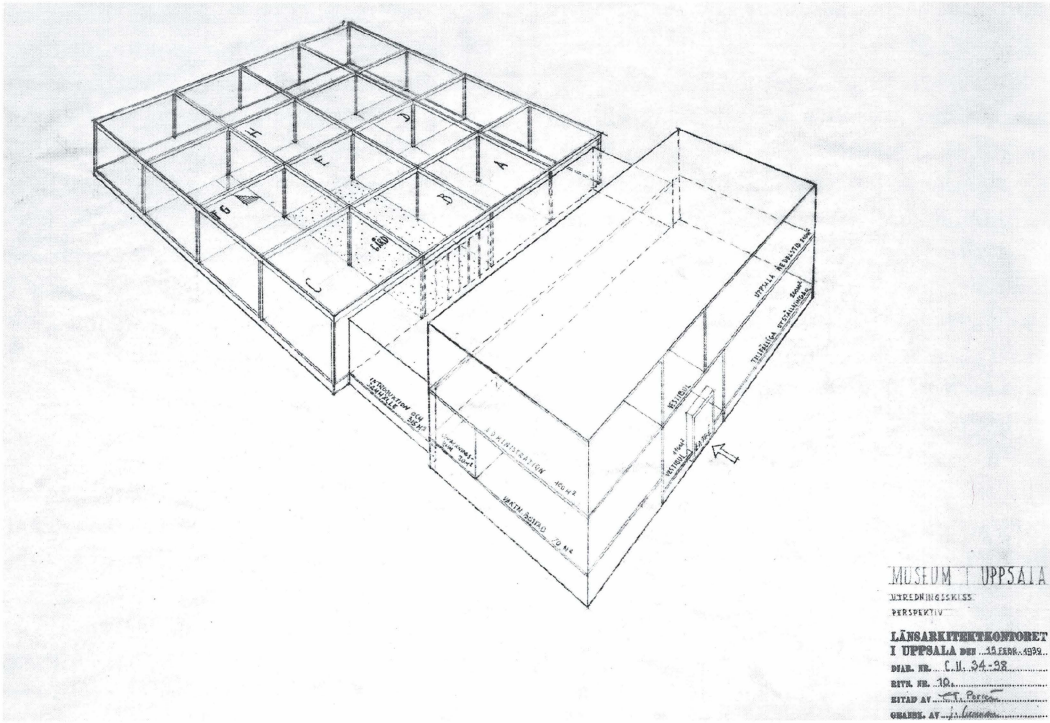

Ovan: Länsarkitekt Jöran Curmans ritning av 1935 års museikommittés förslag på stads- och landskapsmuseum för Upplandsmuseet.
Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildarkiv. (PS08878)

T.h: Den nyblivne landsantikvarien Nils Sundquist visar gravklot på Upplands fornminnesförenings Uppsaladag i maj 1940.
Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildarkiv. (PS14833A)

Museet för nordiska fornsaker om tillåtelse att få ta emot depositioner av äldre inventarier från uppländska kyrkor. Det blev bifall, i årsberättelsen för 1910–1911 redovisas depositioner från kyrkorna i Ärentuna, Frösthult och Vänge. De följande åren tog museet emot ett flertal depositioner av kyrkoinventarier. De kyrkliga inventarierna kom senare att orsaka problem, bland annat som en följd av samlingarnas utlokalisering på den uppländska landsbygden under andra världskriget.

I september 1911 visades museet för första gången för allmänheten. Intresset var stort och man fick ta emot allt fler gåvor. Museistyrelsen tyckte dock att en del av de knappt 400 föremålen som samlades in 1911–1912 var onödiga dubbletter och att andra hade så låg kvalitet att de borde gallras ut. Det framgår inte om gallringen genomfördes. Under 1910-talet intensifierades allmogeinsamlingen. I december 1912 skänkte Emil Johansson i Dalboda, Tierps socken seldon, hackor, besman och rånjärn. Samma månad donerade kronolänsman Gunnar Kjellén i Tierp tennfat, kryddlåda, besman och brännvinsflaskor av koppar. 1915 köpte museet in flera snusdosor, burkar och fodral av näver, varav en del var tillverkade av Johan Lindroth i Dannemora, och en rya "belysande allmogens konstnärliga uppfattning och arbetsförmåga"[10] på hemslöjdsutställningen i Uppsala. Man tog också in fiskeredskap från Gårdskär i Älvkarleby och Snatrabodarna i Västland. Allmogeföremålen dominerade inte helt. Bland annat donerade bankkassören August Haglunds sterbhus flera snusdosor av mässing och smeden Wilhelm Öster skänkte en vindflöjel från 1688 och en järnstämpel från Österbybruk. Förre stadsarkitekten i Uppsala, C A Ekholm, överlämnade 1919 flera lås och stolar från uppländska kyrkor.

Rektor Ernst Sjöberg berättar om sin mors, Caroline Sjöberg, perukmakarbord vid Upplands fornminnesförenings årsmöte på Gustavianum 1942. Bordet införlivades i museets samlingar 1941. Till vänster intendent Nils Ålenius. Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildarkiv. (PS12941)

Den Cederströmska samlingen – ett trauma?

1909 beslutade fornminnesföreningen om en tidsgräns gällande museets insamling i förhållande till Uppsala universitets Museet för nordiska fornsaker. Upplandsmuseet skulle koncentrera sina insatser

Akademikvarnen i Uppsala samma år som 1947 års museikommitté tillsattes. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB003792)

på föremål från medeltiden och framåt och universitetet skulle ta hand om de arkeologiska fynden. Om museet fick erbjudanden om förvärv av arkeologiskt material skulle man utan konkurrens se till att Museet för nordiska fornsaker kunde köpa in fynden. 1918 skrevs avtalet med Uppsala universitet om den deposition av museets samlingar på Gustavianum som fornminnesföreningen länge traktat efter. Trots avtalet och trots att han var ledamot av Upplands fornminnesförenings styrelse testamenterade friherren Emanuel Cederström på Krusenberg i Alsike sin omfattande allmogesamling till Uppsala universitet. Reaktionerna kan avläsas i flera dokument i Upplands fornminnesförenings arkiv och de kan tolkas som om föreningen utsattes för ett slags trauma.[11] Det var mycket sannolikt lokalfrågan som satte käppar i hjulet. Cederström ville inte att hans unika samling skulle förstöras i de undermåliga lokaler där Upplandsmuseets föremål förvarades. Större delen av samlingen överlämnades till universitetet sommaren före Cederströms död i november 1920. I slutet av 1950-talet förde landsantikvarie Nils Sundquist förhandlingar med Museet för nordiska fornsaker om deposition av samlingen hos Upplandsmuseet eftersom den skulle vara ett komplement till museets allmogesamling i de utställningar som då höll på att byggas i Akademikvarnen. Resultatet blev att 15 föremål ur samlingen deponerades hos Upplandsmuseet. Större delen av den Cederströmska samlingen hamnade till sist hos "rätt" institution tack vare Uppsala universitets donation 2006.

"Det har börjat bra.
Låtom oss hoppas på en vacker fortsättning."[12]

I april 1922, efter "lång väntan och gång efter annan svikna förhoppningar",[13] kunde större delen av museets samlingar flyttas till Museet för nordiska fornsaker på Gustavianum. Kvar på Uppsala slott blev endast en del skrymmande föremål. Inflyttningen och byggandet av utställningarna fick gå fort, museet öppnades nämligen till kulturhistorikermötet i början av juni.[14] Professor Nils Lithberg stod för utställningsplanen, med assistans av amanuensen vid Nordiska museet Sigurd Erixon och arkitekten Anders Roland. Lithberg jämförde de båda museernas samlingar med varandra; "Universitetsmuseet har, förutom den värdefulla runstafssamlingen, att uppvisa ett flertal prof på uppländsk träskärarkonst särskildt från Roslagen (Stockholms län), en samling sålunda af ett mera konstindustriellt än egentligt etnologiskt intresse. Ett undantag utgör dess sista förvärf, den Cederströmska samlingen, som utom präktiga prof på folklig konst äfven innehåller talrika föremål af stor räckvidd. Upplandsmuseets samlingar äro gjorda i Upsala län. Det konstindustriella träder föga i förgrunden, men så mycket mer uppväges samlingens kvalitet af ett ur

etnografisk synpunkt betydelsefullt stoff. Med den kännedom, jag äger om de svenska landsortsmuseerna, af hvilka jag af stadsmuseerna studerat öfver ett 30-tal, tvekar jag icke att räkna Upplandmuseet bland vårt lands mest betydande allmogesamlingar. Däremot kan det knappast jämföras med något af dessa museer ifråga om föremål belysande borgarklassens och de högre ståndens odling, då denna i Upplandsmuseet erhållit ett ytterst blygsamt rum".[15] Efter flytten till Gustavianum sköttes samlingarna av Museet för nordiska fornsakers amanuens Arvid Julius.[16] Universitetet tog på sig att hålla Gustavianum öppet under vissa tider i veckan och se till att både studenter och allmänhet kunde ta del av samlingarna. Det var tydligen oklart om Upplandsmuseet skulle vara en självständig institution efter sammanslagningen med universitetsmuseet. För säkerhets skull beslutade därför Upplands fornminnesförening att museistyrelsen skulle vara kvar och även i fortsättningen ha ansvaret för insamlingen.

Museistyrelsens dåvarande ordförande professor Otto von Friesen var nöjd med flytten. Allmänheten hade fått bättre kännedom om museet och det hade medfört att också deras offervilja ökat. Överbibliotekarien Claes Annerstedt skänkte en tobaksdosa, tillverkad i Holland på 1600-talet och som tillhört en sjökapten på Singö. Bokbindare Carl Johan Wensters sterbhus i Uppsala överlämnade knappt 40 föremål från hans hem. Förvaltaren Wedin i Söderfors donerade bland annat ett par skåp ur sin allmogesamling. Det var inte bara föremål man intresserade sig för. 1929 köpte nämligen fornminnesföreningen in Uppsalafotografen Henri Ostis unika samling som innehöll cirka 16 000 glasnegativ med bilder från 1860-talet till 1914. Man hade redan tidigare räddat fotografier som Emma Schensson tagit.[17]

Nils Ålenius, sannolikt med löjtnanten Sam Holmertz, som hjälpte honom att ordna upp småföremålen på Gamla tullhusets vind 1948. Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildarkiv. (PS07470)

Intendenten

1925 anslog föreningen 750 kr för arvodering av en amanuens. Det finns inga uppgifter om vem amanuensen var, men det är mycket sannolikt att det var Nils Ålenius som skulle arvoderas. 1926 valdes

Amanuens Anna-Märta Berg, sannolikt på gamla Elverkets vind på Strandbodgatan i Uppsala, som ställdes i ordning hösten 1951. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB003595)

han in i museistyrelsen och 1927 beslutade fornminnesföreningen att överlämna Upplandsmuseets kassa till honom, han fick därmed ansvaret för inköp av föremål till samlingarna. 1928 beviljades föreningen 50 000 kr av statliga lotterimedel.[18] Av anslaget bildades en fond och avkastningen från denna fond användes när man 1930 tillsatte Nils Ålenius som hembygdskonsulent och intendent för Upplandsmuseet.[19]

Ålenius påbörjade genast en omfattande föremålsinsamling. 1927 tog han in ett möbelsnickeri med drygt 450 redskap efter snickarmästare Otto Holmgren på Trädgårdsgatan i Uppsala. På 1930-talet kompletterades samlingen med föremål från Holmgrens hem, bland annat flera möbler som han hade tillverkat. Ålenius huvudinriktning var dock den uppländska allmogen. Grosshandlaren Hilmer Åbergs donation betydde mycket för

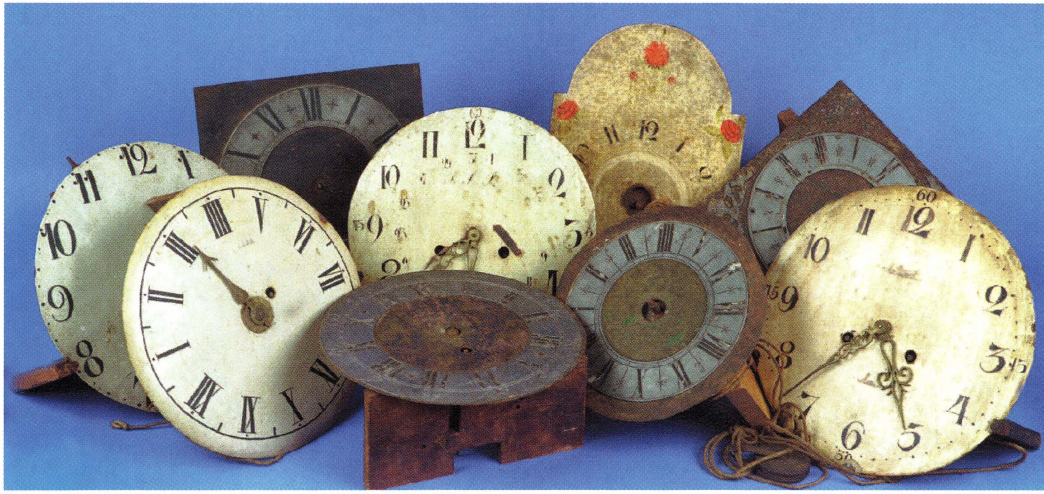

Urtavlor i urmakare Gustaf Mattssons samling som donerades till Upplandsmuseet 1951. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet. (DIG000399)

inköpskassan. I sina årsberättelser för museistyrelsens räkning skrev Nils Ålenius sällan om förvärven i termerna allmoge-, borgerliga eller högreståndsföremål, men åren omkring 1930 uppgav han att de omfattande inköpen dessa år hade gjorts med tanke på deposition av möbler och husgeråd på Disagården. Ålenius började också samla in byggnadsdetaljer, bland annat i samband med rivningar av bebyggelse på Övre Slottsgatan i Uppsala.

Insamlingen var mycket stor under hela 1930-talet med som mest 510 föremål år 1936. Det var nu Ålenius tog hjälp av uppköparna G E Wiberg från Uppsala och Karl Eriksson från Östervåla, som köpte in allmogeföremål från uppländska lantbrukare.[20] 1932 koncentrerade sig Ålenius på det han benämnde kvinnlig och manlig slöjd från delar av Uppland, som enligt honom inte varit representerade i samlingarna tidigare. Den "kvinnliga" slöjden fick representeras av bland annat ryor, kuddvar och ett par vantar från Järvsö i Hälsingland. Lektor R Jirlow från Västerås bidrog med både skomakarredskap och skäktknivar. 1932 ökade också fotosamlingen, bland annat genom en gåva från doktor F Clason i Uppsala.

1934 rapporterade museistyrelsens ordförande professor Rutger Sernander och Nils Ålenius att "större delen av nyförvärven utgöras av allmogeföremål. Museet har de bägge sista åren bedrivit under-

sökningar av möbelbeståndet hos allmogen, vilka resulterat i flera märkliga förvärv. Ett flertal skåp av äldre typer, flera förut okända från landskapet, ha förvärvats. Genom dessa förvärv kan museet numera ge en långt ålderdomligare och tillförlitligare bild av allmogehemmens inredning än förr".[21] Åren 1934 och 1935 förvärvades totalt 25 skåp, varav ett från Tierp av renässanstyp särskilt omnämns. Man var tvungen att samla in pengar från privatpersoner för att kunna köpa in det. Disastiftelsen bidrog också med 100 kr. Museistyrelsen tvingades dessutom att be fornminnesföreningen om 550 kr för att kunna köpa in inventarier från restaurang Phoenix i Uppsala när de auktionerades bort 1934. Ett par rumsinredningar från Rudbeckshuset i kvarteret Näktergalen i Uppsala, ett par kakelugnar och tapetprover tillhörde också 1934 års förvärv. Ålenius hann dessutom med att anordna två utställningar i Uppsala. Den ena gällde arkitekten Ferdinand Bobergs akvareller med motiv från Uppland som ställdes ut på Lundequistska bokhandeln under distinget i februari. Boberg skänkte de 54 akvarellerna till museet och blev därför i maj samma år hedersledamot i Upplands fornminnesförening. Den andra utställningen gällde nyförvärv som visades i museets nya lokal i Biologiska museets källare. I maj 1934 invigdes Lottas gård i Kvek i Fröslunda, där Ålenius varit ansvarig för restaureringen. 1934 var alltså ett mycket hektiskt år för intendenten.

Den mest trängande aktuella uppgiften – ett systematiskt uppordnande

Nils Ålenius arbetssituation förvärrades under andra hälften av 1930-talet. Museistyrelsen vädjade redan i september 1934 hos Upplands fornminnesförening att föreningen snarast skulle ansöka hos Kungl. Maj:t om ökning av lönefonden så att man kunde anställa fler på museet. Intendenten hade ägnat stor del av sin tid åt Disagården och Kvekgården och dessutom hjälpt ett flertal hembygdsföreningar med sina hembygdsgårdar och samlingar. Han hade därför inte kunnat ägna sig åt museet så mycket som han önskat. Den Åbergska fonden bidrog till att föremålsinsamlingen kunde fortsätta som tidigare, men bristen på arbetskraft medförde att ett mer planmässigt insamlingsarbete var ogenomförbart. Svårigheterna förvärrades av att museet inte hade egna lokaler så "nyförvärven ha i regel lagrats i tillfälligt disponerade utrymmen, och dessutom flera gånger omflyttats.--- För närvarande förvaras sålunda större delen av samlingarna på sådant sätt, att materialet icke kan överblickas, än mindre hållas tillgängligt för studier.--- För museistyrelsen framstår därför som den mest trängande aktuella uppgiften för upländsk museivård ett systematiskt uppordnande av Uplandsmuseets samlingar.--- Så som förhållandena nu gestalta sig, måste man säga att Uplandsmuséet tyvärr icke har möjlighet att fylla sin uppgift som centralmuseum för folkkultur inom landska-

T.v.: Lena Elfström med docka från 1870-talet. Utställningsbygget i Akademikvarnen, februari 1959. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB000045)
T.h.: Sofia Danielson i landskapshallens textilgalleri på Upplandsmuseet, dagen innan invigningen 1959. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB000048)

pet."[22] 1935 beskrev Ålenius återigen behovet av samlingarnas systematisering. "Museet är nu i samma situation som en forskare, som har sitt bibliotek nedpackat i lårar på olika ställen: det har praktiskt taget icke tillgång till det insamlade materialet."[23] 1936 överlämnade museistyrelsen än en gång en skrivelse till fornminnesföreningen där man informerade om att intendentens arbetstid inte räckte till för översyn och vård av samlingarna.

1935 års museikommitté

I december 1935 tillsatte stadsfullmäktige i Uppsala en museikommitté med uppdraget att "skyndsamt utreda och inkomma med förslag i stadens museifråga, och då med särskild hänsyn till dess betydelse för stadens egen historia".[24] Tillsammans med länsarkitekt Jöran Curman tog kommittén fram ett principförslag för ett stads- och landskapsmuseum. Den tänkta placeringen var på platsen för nuvarande Fyrisskolan vid Luthagsstranden i Uppsala. Uppsala stad tog med intresse emot förslaget och anslog till och med medel för grundundersökningar på platsen. I början av 1940-talet ändrade staden sina planer och projekterade istället för skolbygget. Kommittéarbetet lades

ner efter det negativa beslutet, något som blev kritiserat, bland annat av Nils Sundquist. "Det är i sanning att beklaga att denna kommitté är så overksam."[25]

Ny utställning på Gustavianum

1936 beviljade fornminnesföreningen museet 500 kr som skulle användas till förnyande av utställningen på Gustavianum. Den gamla var enligt Ålenius både ofullständig och missvisande. De senaste årens insamling hade varit inriktad på allmogens möbler och inredningskonst och de nya förvärven hade visserligen visats några gånger, både på Gustavianum och i Biologiska museets källare, men nu ville Ålenius göra dem mer tillgängliga för allmänheten genom en ny utställning. Redan 1937 minskades dock museets utställningsutrymme på Gustavianum, universitetet behövde ny föreläsningslokal.

Landsantikvarien

Våren 1939 inrättade Upplands fornminnesförening en landsantikvarietjänst delvis enligt den "normalmall" som hade utarbetats av Svenska Museimannaförbundet. Nils Sundquist, som fick tjänsten, var ansvarig för de arkeologiska undersökningar som sedan 1934 genomfördes av Kommittén för tillvaratagande av fornfynd i Uppsala.

Fornminnesföreningen tog fram instruktioner både för den nya tjänsten och för intendenten, som fastställdes på styrelsemötet i april. I landsantikvariens arbetsuppgifter ingick ansvaret för kulturminnesvården i Uppland, främst ärenden som gällde forntid och medeltid. Han skulle dessutom vara sekreterare i fornminnesföreningens styrelse, ta hand om föreningens administration och expeditionsärenden, övervaka schaktningsärenden, rapportera fornlämningar till Riksantikvarieämbetet, forska och publicera denna forskning både vetenskapligt och populärt samt katalogisera och se till att arkeologiska fynd blev konserverade. Landsantikvarien blev också redaktör för årsboken Uppland, som föreningen började ge ut 1940. I normalmallen för en landsantikvarie ingick även uppgiften att vara museiföreståndare och hembygdskonsulent. Dessa arbetsuppgifter fick Nils Ålenius behålla. Först 1951 blev landsantikvarien Upplandsmuseets föreståndare.[26]

Museet har varit synnerligen svårskött

Under andra världskriget måste stora delar av museets samlingar av brandsäkerhetsskäl evakueras till ett flertal platser i Uppland. Det var bråttom, utflyttningen genomfördes på två veckor i april 1940. Evakueringen försvårade intendentens arbetssituation betydligt. Insamlingen påverkades, han måste undvika skrymmande föremål och antalet förvärv minskade betydligt. Under 1940-talets första hälft togs enbart 180 föremål in i samlingarna. 1947 rapporterade Ålenius att museet hade varit tvungen att minska på

föremålsinköpen eftersom man överskridit inköpsanslagen under flera år och därför hamnat i skuld hos fornminnesföreningen.[27] Allmogeinsamlingen var inte lika omfattande som tidigare, men den upphörde inte. Utlokaliseringen medförde att museet inte hade någon lokal för katalogisering av nyförvärven. Det fick göras ute på de olika magasinen under sommarmånaderna.[28] Ålenius gjorde dock flera undersökningar, bland annat av den uppländska lergodstillverkningen och av allmogens mathållning i äldre tider. Upplands fornminnesförening fick under denna period ta emot ett par större gåvor. Artisten E Finn skänkte 500 glasnegativ, som innehöll både fotografier han själv tagit och bilder efter hans far, fotografen A Larsson, som var verksam i Uppsala i början av 1900-talet. Förre direktören för S:t Eriks Lervarufabriker i Uppsala, major Sten Sjöstedt, donerade en kollektion keramikföremål, som ställdes ut i förhallen i företagets fastighet på Geijersgatan 42.

1943 tornade problemen upp sig – professor Sune Lindqvist, ytterst ansvarig för universitetets samlingar i Gustavianum och vice ordförande i Upplands fornminnesförening, klagade hos museistyrelsen på skötseln av Upplandsmuseets samlingar. Bland annat hade inte malangripna föremål tagits om hand utan var kvar i utställningarna och hotade därmed Museet för nordiska fornsakers föremål.[29] Rutger Sernander anlitade då två besiktningsmän, i samråd med fornminnesföreningens ordförande landshövding Sigfrid Linnér. Den ene var intendenten Gösta Berg på Nordiska museet, den andre föreningens skattmästare Fritz Sandelin. Besiktningen gällde inte bara Gustavianum, på Ålenius initiativ inspekterades också de delar av samlingarna som fanns i Universitetshuset, i Biologiska museets källare och på Disagården. Gösta Berg ansåg att problemen bland annat berodde på att samlingarna förvarades på så många olika lokaler och att det inte fanns någon systematisk fördelning av föremålen, vilket gjorde det mycket svårt att få en överblick över samlingarnas status. Däremot tyckte han att skadorna på de två föremål som varit angripna av mal, ett gevaldigerbälte och en stormhatt, hade överdrivits. Rapporten fick Sernander att skriva; "Det är ej i skötseln som sådan faran för Uplandsmuséets framtid ligger, utan det är i lokalernas splittring och allt annat än museala lämplighet. Detta har museistyrelsen och nu granskningsnämnden framhållit. Stadens och universitetets bistånd för en bättring härutinnan efterlyses".[30] Problemen fortsatte. Ett gemensamt möte 1946 med båda styrelserna, där Nils Sundquist framhöll rimligheten i att intendenten och landsantikvarien samarbetade om nyförvärv till museet, visade på uppenbara samarbetssvårigheter mellan Ålenius och Sundquist.[31] 1946 förvärrades läget för Upplandsmuseet ännu mer när universitetet sade upp avtalet om depositionen av

museets samlingar på Gustavianum. Därmed var Upplandsmuseet helt utan utställningslokal under ett stort antal år.

1947 års museikommitté

Direktör Eric Wolrath, ombudsman Tycho Hedén och rektor Karl Söderberg tillhörde de ledamöter i stadsfullmäktige i Uppsala som skrev motionen om bildandet av en kommitté med uppdraget att utreda frågan om ett kulturhistoriskt museum för Uppsala stad. Kommittén tillsattes i november 1946 och fick fem ledamöter; statssekreterare Ragnar Edenman, Eric Wolrath, Sune Lindqvist, redaktör Ellis Edman och Nils Sundquist, som blev kommitténs sekreterare. Redan på sitt första sammanträde beslutade kommittén att en insamling och inventering av kulturhistoriskt värdefulla föremål hos företag, institutioner och privatpersoner i Uppsala skulle påbörjas.[32] Uppsala stad bidrog med 3 000 kr till insamlingsarbetet och så småningom även med en lokal för föremålen, Gasverkets gamla kontorslokaler på Kungsängsgatan i Uppsala. Kommittén beslutade att anställa Ulla Kjellberg-Lindberg som assistent i insamlingen, Anna-Märta Berg övertog befattningen efter ett halvår. 975 föremål samlades in under 1948. Upplands Regemente, I 8, bidrog med uniformsdetaljer som mössor, stövlar och gradbeteckningar, men även med ett stort antal köksattiraljer. Henrik Svanfeldt skänkte en tobaksburk, en sigillstamp och ett medlemsregister från Uppsala Gille, Simm- och Bad- Inrättnings Bolagets arkiv donerades till kommittén och Uppsala stads folkskolor skänkte ett stort antal föremål som hade varit utställda på stadsbiblioteket i samband med folkskolejubileet 1942. Kommittén samlade totalt in cirka 1500 föremål, enligt sammanställningen i kommitténs betänkande från 1954.[33] 1953 utökades uppdraget till att även utreda frågan om ett landskapsmuseum i Uppsala, vilket medförde att Uppsala läns landsting beslutade att tillsätta två representanter i kommittén. 1947 års museikommitté tog fram två förslag för Upplandsmuseets placering, dels i Saluhallsområdet och dels i kvarteret Munken i Uppsala.

En systematisk översyn är omedelbart av nöden

I slutet av 1940-talet var större delen av museets samlingar fortfarande evakuerade ute på den uppländska landsbygden. I april 1947 ålade fornminnesföreningens styrelse Ålenius att skyndsamt se till att samlingarna återfördes till Uppsala. På styrelsemötet i mars 1948 kopplades även Nils Sundquist in och under samma år flyttades större delen till lokaler som Uppsala stad ställt till förfogande. Uppsala läns landsting bekostade ny inredning i gamla Tullhuset, som gjorde det möjligt för Ålenius att ordna upp framför allt småföremålen systematiskt.[34]

Stiftelsen Upplandsmuseets vice ordförande A E Elmroth talar vid invigningen av Upplandsmuseet den 13 juni 1959. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB000081)

De gamla depositionerna av kyrkliga inventarier ställde till problem. Kyrkoherde Zamore efterlyste textilier från Östuna kyrka.[35] Man hade glömt att flytta tillbaka de kyrkliga föremålen som varit evakuerade i Vaksala kyrkas torn och tiondebod. Det fick Riksantikvarieämbetet att reagera som begärde att föreningen skulle göra en utredning om de kyrkliga depositionerna.[36] Anna-Märta Bergs inventering 1950 visade att flera föremål inte kunde återfinnas och att andra inventariers ägare inte gick att bestämma. Det var inte bara Upplandsmuseet som hade tagit emot den typen av depositioner. Det fanns kyrkliga inventarier även i Uppsala universitets konstsamlingar och hos Museet för nordiska fornsaker. Fornminnesföreningens styrelse beslutade 1951 att samtliga församlingar som deponerat föremål hos Upplandsmuseet, skulle få tillbaka dem, under förutsättning att de kunde förvara inventarierna på ett betryggande sätt. Idag finns inga kyrkliga depositioner kvar i Upplandsmuseets samlingar.

1951 gjorde fornminnesföreningens arbetsutskott en inspektionsfärd till alla lokaler där Upplandsmuseets samlingar förvarades. "Utskottet kunde konstatera att samlingarna befinna sig i ett föga nöjaktigt tillstånd, ett förhållande som gäller både för textilier, träföremål och föremål av metall. En systematisk översyn är omedelbart av nöden, så vitt icke samlingarna skola fullständigt spolieras."[37] Mötet beslutade att Nils Sundquist skulle överta ansvaret för Upplandsmuseets samlingar från och med 1 juli 1951. Assistenten Anna-Märta Berg fick uppdraget att göra översynen, som genomfördes på en månad hösten 1951, med hjälp av Aina Carlsson och esterna Julius Altenbrunn och Johannes Toomsaare. Berg rapporterade att "samtliga lokaler gjorde vid arbetets början ett intryck av största oreda och ett visst förfall med avseende på de däri förvarade föremålen. Järnföremålen voro utan nämnvärda undantag angripna av rost, en del träföremål voro mer eller mindre förstörda av trämask (dock ej i sådan utsträckning att man behöver hysa farhågor för möbler o.dyl.) och särskilt ylletextilierna voro illa medfarna på grund av malens verksamhet. Textilierna befunno sig för övrigt i stor oordning, så att man kunde påträffa t.ex. sidenklädnader, schalar och parasoller utspridda över högar av småföremål eller liggande på golvet, bland övriga ting. Över samtliga föremål låg ett tätt lager av damm och spindelväv".[38] Den första åtgärden blev att vädra och rengöra alla föremål. Museikommitténs magasinslokaler på Kungsängsgatan blev en slags sambandscentral, dit större delen av småföremålen och alla textilier flyttades för rengöring och sortering. Våren 1952 fortsatte Anna-Märta Berg med en genomgång av de föremål som förvarades på Disagården.

De stora donationernas tid

Den föremålsinsamling som Nils Ålenius var ansvarig för under slutet av 1940-talet fram till 1951, då Nils Sundquist tog över, var minimal.[39] Han gjorde dock flera undersökningar, bland annat om de uppländska ryornas mönstring och ett flertal byundersökningar, vars resultat publicerades i årsboken Uppland och i Upsala Nya Tidnings julnummer. Nils Ålenius fick ny arbetsinstruktion som började gälla 1 januari 1952, där man bestämde att han i första hand skulle arbeta som konsulent för de uppländska hembygdsföreningarna. Samtidigt fick Anna-Märta Berg fast tjänst som amanuens hos fornminnesföreningen.

Upplands fornminnesförening fick vid den här tiden flera stora donationer och gjorde dessutom omfattande förvärv till samlingarna. Eric Wolrath skänkte i samband med sin 50-årsdag 1948 50 000 kr till ett blivande stadsmuseum. Samma år överlämnade Sydvästra Upplands hembygdsgille Kvekgården till föreningen. 1949 köpte Sundquist in medicinalrådet Axel Alegrens samling med drygt 90 allmogeföremål från Roslagen.[40] 1951 skänkte Ida Mattsson över 400 fickur, urmakeridetaljer, stenyxor, pistoler och liknande efter sin make urmakaren Gustaf Mattsson från Fansta i Bälinge socken. 1953 fick föreningen ta emot den största donationen i dess historia, 420 000 kr, som Constance Andersson i Uppsala överlämnade via testamentariskt förordnande. I gåvan ingick också 350 föremål, bland annat möbler, silverskedar, tennfat och textilier.[41] Vid årsskiftet 1953–1954 avvecklades Kommittén för tillvaratagande av fornfynd i Uppsala. Alla fynd som kommittén samlat på sig i samband med de arkeologiska undersökningar som hade gjorts i Uppsala sedan 1934 överlämnades till fornminnesföreningen. I samlingen ingick också ett par hundra föremål som Kommittén för Uppsala slotts byggnadshistoria tagit tillvara vid undersökningar av Gustav Vasas och hans söners slottsanläggningar.

Den segslitna frågan om Upplandsmuseets arrangerande har kunnat bringas mot sin lösning – 1956 års kommitté för ett stads- och landskapsmuseum i Uppsala[42]

1947 års museikommitté hade i sitt betänkande förordat förslaget med museets placering i Saluhallsområdet. Man tänkte sig en nybyggnad för det "egentliga" museet på Saluhallens grund, utställning av borgerliga bostadsmiljöer i Walmstedtska gården och ett hantverks- och industrimuseum i Akademikvarnen. I början av 1955 tillsattes en ny kommitté som skulle se till att museiärendet bearbetades vidare.[43] Arkitekten Åke Porne anlitades till att göra ritningarna för den första etappen – museets placering i Akademikvarnen. Samma år uttalade sig fornminnesföreningens verkställande utskott principiellt positivt om planerna för det framtida museet; "Utskottet ville för sin

Julgranarna på Upplandsmuseets gård monteras för första gången i december 1959 av vaktmästaren Robert Thorsemar med medhjälpare. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB003594)

del uttala att det viktigaste i den sega museifrågan vore att ett provinsmuseum verkligen kom till stånd och att utskottet för sin del icke skulle motsätta sig en särskild museistiftelse, till vilken Upplands fornminnesförening som deposition skulle överlämna de kulturhistoriska samlingarna samt årligen avträda avkastningarna av de fonder eller andra penningmedel, som stode föreningen till buds för museiverksamhet."[44]

I januari 1956 överlämnade de museidelegerade ett slutgiltigt förslag till sina uppdragsgivare om museets placering i Akademikvarnen. Utställningarna skulle ha en landskapsavdelning och en stadsavdelning för Uppsala. Det nya museet skulle vara ett provinsmuseum, med hela Uppland som verksamhetsområde. Uppsala stad, Uppsala läns landsting, Stockholms läns landsting och Upplands fornminnesförening föreslogs bli museets grundare. Huvudmännen tillsatte nu en restaurerings- och organisationskommitté med landstingsman A E Elmroth som ordförande, Tycho Hedén som vice ordförande och Nils Sundquist som sekreterare.[45] Ombyggnaden av kvarnen påbörjades 1 februari 1957 sedan Åke Pornes ritningar blivit godkända av Kungl. Byggnadsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet.

Samlingarnas rengöring och iordningställande

I början av 1957 inleddes en omfattande rengöring och konservering av Upplandsmuseets samlingar, som huvudmännen hade anslagit särskilda medel för. I en källarlokal på Östra Ågatan i Uppsala hade man, med hjälp av Eric Wolrath, fått arbetslokaler för möbler och andra tyngre föremål. Målarmästare Ernst Sarby anlitades att ta hand om dem. Inger Estham arbetade med uppordning och katalogisering av textilier i en lokal på Vaksalagatan. Preparator Hilmer Gelin tog hand om metall-, glas- och porslinsföremål i villa Granegården på Sysslomansgatan, där också föremål som blivit vårdade förvarades. Ola Ehn[46] hjälpte Gelin med konservering och katalogisering. 1958 anställdes Sofia Danielson för att arbeta med förberedelser gällande textilföremålen inför utställningsbygget. Maria Hansschmidt var timanställd för att sy på banden med inventarienummer. Det var alltså en betydande insats som gjordes inför museets öppnande. Man kan se spåren av deras arbete i den katalog, som idag benämns "gamla katalogen". Någon, mycket sannolikt Anna-Märta Berg, har på många ställen med blyerts skrivit "konserverad" och ett datum. Av noteringarna att döma skedde den övervägande delen av vårdinsatserna under 1957.

Inköpskommittén har enhälligt beslutat att...

I mitten av 1950-talet var Upplandsmuseets insamling sparsam. Däremot fortsatte restaurerings- och organisationskommittén att samla in föremål från Uppsala stad. Assessor Holger Sundberg

skänkte ett stort antal föremål från sin fars hem, sysslomannen inom fattigvården, K J Sundberg. Sundberg hade länge haft revisorsuppdrag för både Upplands fornminnesförening och Upplandsmuseet. Anna-Märta Berg och Nils Sundquist köpte in ett tvättfat av koppar och två byråar, en i senbarock och en gustaviansk, på auktion i Skeke, Rasbo socken. Henrik Svanfeldt skänkte tallrikar, glas, aladåbformar, kastruller och liknande från flera klassiska restauranger i Uppsala – Flustret, Rullan, Gillet och Stadshotellet. Fornminnesföreningen köpte dessutom in böcker ur bibliotekarie Oskar Lundbergs samling av uppländsk litteratur. Tack vare anslag från Uppsala stad kunde man också genomföra en inventering av äldre bebyggelse i Uppsala.

Åren 1957–1959 ökade insamlingen kraftigt med sammanlagt över 3 000 föremål. Insamlingen genomgick en kursändring, allmogen var inte längre den viktigaste samhällsgruppen för Upplandsmuseet. 1957 bildade fornminnesföreningen en inköpskommitté som de följande åren gjorde omfattande inköp till museets samlingar. Nu var det den borgerliga staden som gällde, med porslin från Rörstrand och Gustavsberg, tennfat och silverföremål tillverkade av mästare i Uppsala, Enköping och Norrtälje. Professor Olof Östergren bidrog med skjortbröst, flugor, karottunderlägg, bröllopskarameller och prydnadsföremål från sitt hem på Österplan i Uppsala. 1959 tog man emot fem dockor med tillhörande kläder och docksängsutrustning, totalt 150 föremål, som hade tillhört professorskan Ruth Göthlin på Åsgränd. Hattmakarmästaren Tore Larsén donerade ett stort antal redskap och andra inventarier från P Peterséns Eftr. vid Stora torget. Kronometermakarmästare C F Mattssons verkstad på Wallingatan i Uppsala ingick också i det sena 1950-talets förvärv. Men landskapet Uppland blev inte bortglömt. 1958 inledde nämligen folkskolläraren Nils J Nilsson en omfattande inventering av fisket i Roslagen, som bland annat resulterade i att Upplandsmuseet har en fin samling fiskeredskap.

Då nu Akademikvarnen stod färdigrestaurerad som museum…[47]

1 februari 1958 fick restaurerings- och organisationskommittén ta över Akademikvarnen efter ombyggnationen och det omfattande inrednings- och utställningsarbetet kunde påbörjas. Inredningsarkitekten Andreas Björklund stod för ritningarna och förste antikvarien vid Historiska museet Monica Rydbeck var museiteknisk rådgivare. Sofia Danielson, Lena Elfström och Ola Ehn gjorde "museimontagearbetet" under ledning av Anna-Märta Berg och Nils Sundquist. I september 1958 fick fornminnesföreningen efter nästan 70 år äntligen egna kanslilokaler när arkiv, bibliotek och expedition flyttades till Akademikvarnen.

Upplandsmuseet i centrum av Uppsala 1962. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB003829)

Nils Sundquist fick kämpa hårt innan den nya museistiftelsens organisation blev färdig och godkändes av huvudmännen. Det var sannolikt flera i fornminnesföreningens styrelse som till en början gärna såg att fornminnesföreningen stod kvar som ensam huvudman för museet. Riksantikvarien var också inne på den linjen, vilket skulle ha gjort stiftelseformen onödig. I museikommittén fanns olika uppfattningar om huruvida landsantikvarien skulle vara museiförestån-

dare eller inte. I juni 1958 beslutade man att "stiftelsen borde icke för framtiden bindas vid ett sammanlänkande av dessa tjänster".[48] Riksantikvarien godkände inte den lösningen, den skulle bli "ytterst svårskött och komplicerad" och "oanade komplikationer [kunde] uppkomma".[49] Han ansåg att landsantikvarien skulle vara självskriven föreståndare för museet. Kommittén tog tillbaka sitt beslut, man hade inte menat att landsantikvarien skulle stå tillbaka, man ville bara inte binda sig för framtiden. Man beslutade också att landsantikvarien skulle vara självskriven medlem av museistyrelsen. Stadgarna slutbehandlades på museikommitténs sista möte i december 1958.

I april 1959 hade Stiftelsen Upplandsmuseet sitt konstituerande möte med representanter för alla fyra huvudmännen; Uppsala stad, Uppsala läns landsting, Stockholms läns landsting och Upplands fornminnesförening.[50] I sitt hälsningsanförande sade Nils Sundquist att "denna dag vore, enligt talarens mening, en historisk dag för kulturminnesvården i Uppland då Upplandsmuseet i dess slutgiltigt organiserade form inledde sin verksamhet. Det hade varit mödosamma år, som så småningom lett till museistiftelsens bildande och konsolidering, men det resultat, som nu äntligen vunnits, vore att betrakta som god lön för mödan".[51]

Förhållandet mellan Upplands fornminnesförening och stiftelsen reglerades i ett särskilt avtal. Föremålssamlingarna tillhörde fortfarande Upplands fornminnesförening men deponerades hos stiftelsen. Stiftelsen Upplandsmuseet fick därmed ansvar för knappt 22000 föremål:[52] det gamla Upplandsmuseets samlingar, de föremål som 1947 års museikommitté hade samlat in och de fynd som Kommittén för tillvaratagande av fornfynd i Uppsala och Kommittén för Uppsala slotts byggnadshistoria tagit tillvara vid arkeologiska och byggnadshistoriska undersökningar. De gåvor som lämnades till museet efter invigningen skulle tillfalla stiftelsen, däremot skulle de förvärv fornminnesföreningens inköpskommitté gjorde ägas av föreningen och deponeras hos museet.

Man kan fråga sig varpå det kan bero att Uppsala blivit så tillbakasatt...[53]

Upplandsmuseet invigdes i strålande solsken den 13 juni 1959. Nu hade Upplandsmuseets utställningar efter 50 år fått egna lokaler och stora delar av samlingarna kunde ställas ut igen. Museets första besöksstatistik visade att allmänhetens intresse var stort. Vid novembers månads utgång hade totalt 12 353 personer besökt Upplandsmuseet.

Varför tog det så lång tid innan Uppland fick sitt provinsmuseum? Redan på 1870- och 1880-talen hade flera fornminnesföreningar lagt grunden till regionala museer i sina landskap. I Växjö skapade Gunnar Olof Hyltén-Cavallius ett Små-

lands museum 1870, Gotlands fornsal startades 1874 och i Halland bildades en museiförening på 1880-talet. Nils Sundquist tyckte sig se orsaken till Upplands "senfärdighet". Det berodde på att i Uppsala var det universitetet som stod för begreppet kulturhistoria. Universitetet dikterade vad som hände i staden och det borgerliga Uppsala var en passiv åskådare till de akademiska kulturevenemangen. I Upplands fornminnesförenings styrelser var akademikerna i majoritet och under 1900-talets första årtionden, ända tills att landsantikvarietjänsten skapades, var sekreteraren en universitetsutbildad tjänsteman. Oskar Lundberg till exempel, föreningens sekreterare under 18 år, arbetade som bibliotekarie på Uppsala universitetsbibliotek. Enligt Nils Sundquist var det förståeligt att Lundberg också bevakade universitetets intresssen. Han såg till att de böcker man fick som utbytesexemplar vid utskick av fornminnesföreningens tidskrift hamnade hos biblioteket. Det var samma sak med de fotosamlingar som fornminnesföreningen köpte in. Samlingarna fick visserligen en säker placering, men depositionerna hos universitetsbiblioteket bidrog till att Upplands fornminnesförening var relativt passiv i frågan om en lösning av Upplandsmuseets allvarliga lokalproblem. Så småningom började det borgerliga Uppsalas intresse för museet att vakna och det ledde fram till att 1947 års museikommitté tillsattes. Det är möjligt att Nils Sundquist hade rätt om den hämmande roll universitet tidigare hade på det borgerliga Uppsala. Upplandsmuseet har dock sedan 1959 utvecklats till en viktig aktör både i Uppsala och i länet. En aktör som bedriver kontinuerlig och omfattande kunskapsinsamling om det uppländska kulturarvet och vars vetenskapliga forskning oftast görs i samarbete med Uppsala universitet.

De som hjälpte till – skaffarna, skrothandlarna och donatorerna

Utan alla generösa donatorer som skänkt pengar, föremål och fotografier till Upplandsmuseet och Upplands fornminnesförening skulle museets samlingar vara mycket blygsamma. Särskilt under museets första årtionden var också "skaffarnas" insatser viktiga för uppbyggandet av samlingarna.[54] Detsamma gäller de skrothandlare, som anlitades framför allt under 1930-talet. Här kan tyvärr endast några av alla de människor som omnämns i Upplandsmuseets föremålskatalog lyftas fram, men de andra är inte bortglömda!

Museistyrelsens ordförande Knut Hamilton skrev 1911 följande om vaktmästaren på Uppsala slott, *Johan Nybom* (1862–1932); "I vaktmästaren Nybom har museet erhållit en ovärderlig "skaffare". Det är väsentligen honom föreningen har att tacka för den jämförelsevis hastiga tillväxten af museet under senare hälften af

Vaktmästaren Johan Nybom, Upplandsmuseets förste "skaffare". Okänd fotograf. Upplandsmuseets bildarkiv. (DIG005371)

1910 och de första månaderna af detta år."[55] Johan Nybom föddes i Stavby socken. Han hade arbetat som mjölnardräng i Lagga, hästskötare och kusk hos ärkebiskop A N Sundberg innan han 1896 tog anställning hos Emanuel Cederström på Krusenberg. Det var mycket sannolikt som Cederströms medhjälpare som han lärde sig att uppskatta allmogeföremål. Johan Nybom blev Upplandsmuseets "samlare" och fungerade också som dess oavlönade vaktmästare och allt i allo. Under perioder, när lokalbristen var särskilt kännbar, användes hans vedbod som museimagasin. Johan Nybom skänkte och sålde själv ett drygt 60-tal föremål till museet, de sista bara någon månad innan sin död 1932. I samlingarna finns tunnbinderiverktyg från svagdricksbryggaren Beijnoffs bryggeri på Nedre Slottsgatan i Uppsala, men även allmogeföremål som linfästen, härvlar, möbler och en snusdosa från Börje socken som han bidragit med.

Anna Arwidsson (1874–1935) är en av alla de kvinnor som medverkat i museernas kunskapsinsamling, men sällan blivit uppmärksammade. Hennes insatser för Upplandsmuseet står dock ut vid jämförelse med andras åren 1927–1928 och 1933–1934, då hon bidrog till museets samlingar. Anna Arwidsson var verksam som upptecknare åt Nordiska museet. Under sina resor i Sverige samlade hon inte bara in äldre folkliga traditioner utan också föremål för Nordiska museets räkning. Anna Arwidsson var särskilt intresserad av meddelarnas sociala förhållanden och sägs ha haft stor förmåga att vinna deras förtroende. Det var i samband med upptecknings resor för Nordiska museet i Uppland som hon samlade in drygt 40 föremål av allmogekaraktär åt Upplandsmuseet. Anna Arwidsson bad givarna att berätta hur föremålen användes, och det gör att de gåvor som hon förmedlat har särskilt hög kvalitet,

Karl Eriksson på motorhuven och hans medhjälpare Holger Lövgren vid ratten, framför det magasin på gården i Haga, Östervåla där Karl Eriksson lagrade sådant som skulle säljas vidare. Okänd fotograf. Inlån från Östervåla hembygdsförening. (DIG005375)

om man jämför med andra vid samma tid. Många av föremålen kommer från Rångsta i Viksta socken.

Upplandsmuseets omfattande allmogeinsamling skulle inte ha kunnat genomföras utan "skrothandlarna", som köpte upp föremål på de uppländska gårdarna. Karl Eriksson, "Skinn-Kalle", från Östervåla och Gunnar Emanuel "Manne" Wiberg från Uppsala var de uppköpare Nils Ålenius anlitade på 1930-talet.

Köpman *Karl Eriksson* (1900–1979) föddes i Tolbo, Gräsbo, Östervåla socken. Han åkte runt i byarna i Östervålatrakten och köpte in hudar som han saltade ner hemma i Haga i Östervåla och som senare hämtades av Åströms garveri i Tärnsjö. Han sålde potatis till restaurangerna i Uppsala som skickades med linjebilen två, tre gånger i veckan. Karl Eriksson köpte också in bär och svamp som såldes i Uppsala. Skinn från ekorrar, harar och

Grosshandlare Hilmer Åberg som ung.
Foto: Nils Björsell, Uppsala universitetsbibliotek.
(DIG005712)

liknande sålde han på skinnmarknader. Antikviteter ingick också i hans företagande. Knappt 100 av dessa antikviteter såldes på 1930-talet till Upplandsmuseet, alla allmogeföremål. Karl Eriksson bidrog bland annat till att 27 mangelbräden, fyra selbågar, 21 möbler av olika slag och 11 trätallrikar från socknarna i Östervålatrakten hamnade i Uppsala. *Gotthard Emanuel "Manne" Wiberg* (1897–1952), som kom från Fagerdal i Bälinge socken, var också verksam som köpman. G E Wiberg var uppköpare åt Bröderna Alms Skrot- & Metallaffär i Uppsala. Större delen av de drygt 300 föremål han förmedlade till Upplandsmuseet kom från norra och nordvästra Uppland. G E Wiberg sålde åren 1932–1938 21 skåp, nio kistor, 20 mangelbräden och 11 ostformar, stolar, bord och husgeråd av olika slag till museet. 1938 köpte museet dessutom in 60 redskap från Sidwalls garveri i Uppsala.

Vilka var det som sålde sina gamla saker till uppköparna? Det var lantbrukare och – män. Någon enstaka soldat, stolsnickare och arbetare finns bland dessa män. Kvinnor förekommer, men de är få och de har ingen titel i föremålskatalogen, förutom dem som anges som änka.

1929 fick Upplands fornminnesförening och Upplandsmuseet en donation som betytt mycket för föremålssamlingarna. Grosshandlaren *Hilmer Åberg* (1855–1928) hade testamenterat 25 000 kr till en fond "vars avkastning skall användas till inköp av lämpliga föremål för ökande av museets samlingar"[56]. Nordiska museet fick också 25 000 kr – och ett rokokoskrivbord – till en fond vars avkastning skulle användas till främjande av museets syfte. Hilmer Åberg var son till bagarmästaren Carl Johan Åberg och hans hustru Ebba Mathilda Palmgren i Uppsala. Han flyttade 29 år gammal till Stockholm. På års-

Amanuens Anna-Märta Berg visar Constance Andersson-rummet på Upplandsmuseet 1960. Constance Anderssons f d grannar på Valhallagatan i Uppsala tyckte att det var roligt att känna igen hennes gamla saker. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB000041)

mötet 1929 hedrades minnet av Hilmer Åberg i närvaro av hans syskon Edvard och Bertha, bland annat nämndes "hans försynta väsen och insiktsfulla samlarverksamhet".[57] Årsmötet beslutade att fondens årliga ränteavkastning skulle ställas till museistyrelsens förfogande för inköp av föremål till Upplandsmuseet.

Constance Andersson (1876–1952) föddes på Vasa gård i Skepptuna socken som dotter till godsägaren Karl Johan Hersberg och Dorothea Amalia Sofia Edling.

Hennes far var en mycket driftig man och skapade grunden till hennes stora förmögenhet, som hon skötte väl med "klok förvaltning, sparsamhet och stor arbetsvilja".[58] Enligt Nils Ålenius intresserade sig Constance Andersson mycket för Upplandsmuseet och besökte alltid museets utställningar av nyförvärv i Biologiska museets källare. Då talade hon ofta om sina antika möbler och sitt silver som skulle doneras till museet, "jämte en liten slant".[59] 1953 fick Upplands fornminnesförening ta emot denna lilla slant, som visade sig vara 420 000 kr. Hon hade testamenterat huvuddelen av sin kvarlåtenskap till "Constance Anderssons fond" – hälften av fonden skulle användas till utökande av Upplandsmuseets samlingar och till uppförande av ett friluftsmuseum i Uppsala. Andra hälften skulle utgöra en byggnadsfond för Upplandsmuseet. I donationen ingick också möbler, smycken, konstverk, textilier och ett stort antal silverskedar, totalt 349 föremål. Upplandsmuseet hade länge ett Constance Andersson-rum där delar av hennes samling och sådant som kunde köpas in tack vare donationen ställdes ut, allt enligt Constance Anderssons önskemål. Constance Anderssons fond har haft stor betydelse för Upplandsmuseet. Den har bidragit till ett utökande av samlingarna som inte skulle ha kunnat vara möjlig annars. Avkastning från fonden användes också som Upplands fornminnesförenings insats när Akademikvarnen restaurerades för Upplandsmuseets räkning åren 1957–1958.

Nämndemannen *Jan Erik Jansson*, Österby i Läby socken, tillhör de samlare som bidragit till Upplandsmuseets omfattande allmogesamling. 1910 köpte museistyrelsen 38 föremål från honom – bland annat lokor, möbler, skrin och bindmössor. *Förvaltare Wedin*, som sannolikt bodde både i Söderfors och i Tierp, skänkte på 1910- och 1920-talen selknän, linfästen, flaskor och möbler till museet.

2006 utökades Upplandsmuseets allmogesamling betydligt när Uppsala universitet donerade två äldre samlingar med totalt knappt 900 föremål till Upplandsmuseet. Åtminstone den ena borde ha införlivats i museets samlingar redan 1920, enligt vad flera dokument i Upplands fornminnesförenings arkiv ger uttryck för.[60] Större delen av den s.k. B-samlingen köpte Uppsala universitet in 1887 från samlaren och godsägaren *Wilhelm Schürer von Waldheim* (1843–1914) på Mellingeholm i Frötuna socken. Han var medlem i Upplands fornminnesförening från mitten av 1870-talet och ledamot i styrelsen från 1894 tills han 1913 avgick på grund av sjukdom. Schürer von Waldheim hade två huvudspår i sitt samlande, stenåldersfynd och den folkkonst som allmogeföremål som selbågar, lokor, klappträn, vävlunor och liknande objekt ger uttryck för. Stenåldersfynden är kvar hos Uppsala universitet medan drygt 300 allmogeföremål, framför allt från Ros-

lagen, numera ingår i Upplandsmuseets samlingar.[61] Skaparen av den av Upplands fornminnesförening eftertraktade allmogesamlingen, friherren *Emanuel Cederström* (1848–1920) på Krusenberg i Alsike socken lade grunden till samlingen under sina forskningsfärder i Uppland. Föremålen är insamlade i hela landskapet, med en viss övervikt för Alsike socken. Han ansågs vara en kunnig forskare som bland annat, som föreståndare för Oscar II:s konstsamlingar, gjorde en katalog över Husgerådskammarens samlingar. 1887 arbetade han med Skoklosters konstsamlingar. Nordiska museet, Nationalmuseum, Upplands nation, landsarkivet i Uppsala och Uppsala universitetsbibliotek tillhör dem till vilka Cederström gjorde donationer. Hos Upplandsmuseet finns numera 454 föremål ur den Cederströmska samlingen, varav större delen kan klassas som allmoge. 144 arkeologiska fynd, som ingick i den ursprungliga Cederströmska donationen på närmare 800 föremål till Uppsala universitet, är kvar i Museum Gustavianums samlingar.

De s.k. fröknarna i det borgerliga Uppsala får representeras av ett antal kvinnor som alla samlade på sig bohag från sina föräldrahem eller andra släktingar och som sedan donerades till Upplandsmuseet. Folkskolläraren *Wivan Röding* (1868–1957) skänkte åren 1929–1938 drygt 120 föremål som ringar, kjolklämma, buketthållare, textilier och en samling redskap för tillverkning av pappersblommor. *Elisabeth Wenster* (1874–1957), dotter till bokbindarmästaren Carl Johan Wenster, bodde hela sitt liv i föräldrahemmet på Vaksalagatan 11. Sterbhuset skänkte i slutet av 1950-talet över 400 föremål – klädesplagg, kammar, askar, leksaker, hårarbeten, leksaker, julgrans-, bröllops- och begravningskarameller. Familjen hade redan tidigare överlämnat föremål som tillhört fadern till museet. Rektorskan *Elisabeth Lange* (1873–1959) föddes i Visby och gifte sig år 1900 med Per Adolf Lange, som var rektor dels i Västervik och dels i Karlskrona. Efter makens död flyttade hon först till Visby och sedan till Uppsala. Sterbhuset donerade 1959 drygt 100 möbler, skålar, fat, karaffer och glas, hårkammar, lornjetter, dockserviser och dockan Signe med full utrustning. Systrarna *Ada och Elsa Eriksson* som bodde på Linnégatan i Uppsala skänkte under många år närmare 300 föremål, men även äldre stadskartor till arkivet. Elsa Eriksson var verksam som textillärare. Från Ada och Elsa Eriksson fick museet bland annat dockmöbler som deras far stadskassören Petrus Eriksson tillverkade åt dem och som var kopior av möbler i hemmet. *Bertha Åberg* (1862–1949), syster till grosshandlaren Hilmer Åberg, skänkte 1948 bland annat klädesplagg och örngott som hennes mor Ebba Mathilda Palmgren sytt. *Elsa Lundell*, rektor för Kumlans lanthushållskola, Brogård i Tensta socken,

donerade 1958 husgeråd från sitt föräldrahem. Trots att alla dessa föremål med stor sannolikhet ägts av både modern och fadern i familjen är det mycket vanligt att endast faderns namn är omnämnt i föremålskatalogen. I Elsa Lundells fall är faderns namn, titel och födelse– och dödsår angivna, däremot finns inga uppgifter om vem hennes mor var eller vilket år givaren föddes.

Det är, om man inte vill ägna veckor åt att räkna namnen i föremålskatalogen, omöjligt att säkert fastställa fördelningen mellan kvinnor och män bland alla dem som bidragit till att Upplandsmuseets samlingar ser ut som de gör idag. Rent generellt kan konstateras att allmogeföremålen till allra största delen såldes till museet av män på den uppländska landsbygden. Undantag finns naturligtvis, *M Ljungberg* från Dannemora till exempel, som 1919 sålde flera lokor och selbågar till museet. Det är framför allt kvinnorna som sett till att det borgerliga hemmet med alla dess utensilier bevarats för framtiden. Flera borgerliga, eller som i Upplandsmuseets fall, adliga män har samlat och sedan donerat eller sålt sina samlingar till bevarande institutioner som ett minne över deras gärningar. Borgerskapets män representeras framför allt av de hantverkare vars verkstäder museet tagit in i samlingarna. Det gäller bland annat den ovan nämnda bokbindarverkstaden från 1923, snickarmästare Otto Holmgrens möbelsnickeri från 1927 och verktyg från kronometermakarmästare C F Mattssons verkstad som förvärvades 1957. Under den tidsperiod som är aktuell här är arbetarklassen i princip osynlig i Upplandsmuseets föremålssamlingar.

Upplägga stomme för ett utförligare inventarium af samlingarna – katalogiseringen

En föremålskatalog av hög kvalitet är en förutsättning för att vi ska hitta i samlingarna och att den kunskap om vår historia som föremålen står för bevaras och förmedlas till allmänhet och forskare. Det är i katalogen föremålens utseende och status beskrivs med ord och bild, och det är där som uppgifter om tillverkare, ägare och givare registreras. I katalogen beskriver man också hur föremålen har använts och i vilka sammanhang de brukats. Det är alltså i samband med katalogiseringen som ett "vanligt" föremål transformeras och blir ett museiföremål.

Upplandsmuseets första katalog är en inbunden liggare i folioformat, där man skrev in föremålets inventarienummer, föremålets benämning – eller sakord som det heter i museisammanhang – datum för accessionen och givarens namn och bostadsort. Det är en s.k. accessionskatalog där förvärven registrerades enbart i nummerordning, det finns inga beskrivningar av föremålens funktioner eller av

vilken status de var i när de togs in i samlingen.

På Upplands fornminnesförenings årsmöte 1914 meddelade Knut Hamilton att museistyrelsen bett amanuensen Arvid Julius, som nyligen hade genomfört en inventering av museets samlingar, att "upplägga stomme för ett utförligare inventarium af samlingarna".[62] Det blev ingen ny katalog vid det tillfället, men Knut Hamiltons begäran visar att det fanns en medvetenhet om katalogens betydelse för ett museum.

När museets samlingar flyttades till Gustavianum 1922 fick man däremot en ny katalog, också den inbunden och i folioformat. "I samband med flyttningen ha under ledning av amanuensen Arvid Julius samtliga Upplandsmuseets föremål märkts och en lappkatalog över dem upplagts, varjämte en ny kombinerad accessions- och inventariekatalog utarbetats. Museets egomärke är ett U M i rött bläck med efterföljande nummer efter accessionskatalogen." Museistyrelsens ordförande Otto von Friesen skrev vid samma tillfälle att "en beskrivande katalog med illustrationer över samlingarna vore i hög grad önskvärd, men måste tills vidare av kostnadsskäl ställas på framtiden".[63] Det var alltså Museet för nordiska fornsakers amanuens som genomförde denna märkning och katalogisering. Lappkatalogen finns tyvärr inte kvar idag.

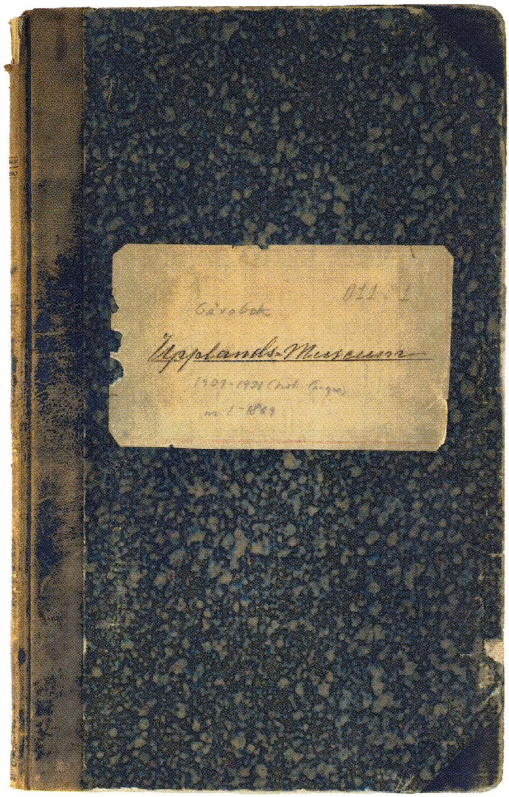

Upplandsmuseets första föremålskatalog som användes åren 1909–1922. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet. (DIG006868)

På 1930- och 1940-talen var Upplandsmuseets föremålskatalogisering av mycket ojämn kvalitet. Under vissa perioder hann man varken märka eller skriva in uppgifter om de nyintagna föremålen, något som medfört att en mindre del av samlingarna saknar s.k. proveniens. Museets intendent Nils Ålenius hade en stor arbetsbörda, hans tid räckte inte till

allt han skulle göra. Därför "har Uplandsmuseet endast fått disponera 2 á 3 månader årligen av hans arbetstid. Denna tid har så gott som uteslutande måst användas på det synnerligen brådskande arbetet för nyförvärv. Åt det inre arbetet i museet, katalogisering, ordnande och tillgängligthållande, översyn och vård av samlingarna har endast så lång arbetstid stått övrig, som åtgått för märkning av nyförvärven och införande av föremålens nummer och förvärvsomständigheter i katalogen" skrev museistyrelsen till fornminnesföreningen 1936. Man ansåg att dessa förhållanden var ohållbara, "dels och framförallt måste såväl de senare årens förvärv som äldre samlingar erhålla fullständigare katalogisering, dels måste samlingarna ägnas översyn och vård på ett helt annat sätt än som hittills kunnat ske, såvida icke deras värde skall minskas. I museets förvärvskatalog måste sålunda införas fullständiga beskrivningar av varje föremål. Dessa beskrivningar skola framför allt ge möjligheter att identifiera föremål, på vilka märkningen av någon anledning försvunnit. Härvid är att märka, att större delen av samlingarna förvaras på vindar och liknande utrymmen, där t.ex. märkning med tusch på trä ofta försvagas med åren av damm och fukt."--- "Slutligen blir det inom kort oavvisligen nödvändigt att upplägga en systematisk lappkatalog över samlingarna av det slag som användes av liknande museer."[64] Museistyrelsen ansökte hos fornminnesföreningen att de statliga lotterimedel som föreningen nyligen hade beviljats skulle användas till att anställa ytterligare en tjänsteman på museet. Fornminnesföreningen avslog begäran med motiveringen att medel saknas. 1942 påpekade museistyrelsen än en gång behovet av ytterligare arbetskraft för katalogisering av samlingarna. "I avvaktan på en tillfredsställande lösning av museets lokalfråga är det angeläget att de flera gånger omflyttade och nu på skilda platser förvarade museiföremålen erhålla en mer detaljerad beskrivning i förvärvskatalogen."[65]

Vid den besiktning som Gösta Berg gjorde i april 1943 i samband med Sune Lindqvists klagomål på samlingarnas skötsel påpekade han att "över Museistyrelsens samlingar föres en accessionsliggare med mycket knapphändiga beskrivningar över de inkomna föremålen. Någon katalog av annat slag finnes icke, ej heller något register som kunde möjliggöra en översikt över samlingarna ur andra synpunkter, t.ex. den topografiska. Avsaknaden av lappkatalog med bilder av föremålen äger betydelse även för dessas vård, i det att man nu inte kan med visshet konstatera, om ett föremål sedan det förvärvats till museet, blivit skadat. De foton som blivit tagna tillfälligtvis i samband med föremålens publicering äro icke systematiskt uppordnade."[66] Fornminnesföreningens styrelse uttalade sig i frågan och ansåg att det var

angeläget att föremålskatalogiseringen förbättrades, särskilt när det gällde beskrivningen av föremålens tillstånd när de förvärvades. Det var tydligen ett kontroversiellt beslut, suppleanten Karl Söderberg reserverade sig nämligen mot uttalandet.

Så länge större delen av samlingarna var evakuerade till olika lokaler i Uppland hände inte särskilt mycket på katalogiseringsfronten. När samlingarna återfördes till Uppsala 1948 tog arbetet ny fart och man påbörjade en omfattande nykatalogisering och uppordning av framför allt de små föremålen. Ett kortregister påbörjades. Till sin hjälp hade Nils Ålenius löjtnanten Sam Holmertz som oavlönad assistent. Nils Ålenius förvarade katalogböckerna i sitt låsta tjänsterum, vilket medförde att varken Nils Sundquist eller Anna-Märta Berg kunde komma åt uppgifter om föremål i samlingarna. Fornminnesföreningen var 1949 tvungen att fatta beslut om att katalogen och andra arkivalier skulle vara tillgängliga på expeditionen.

Samtidigt katalogiserade amanuensen Anna-Märta Berg de samlingar som 1947 års museikommitté samlade in till ett stadsmuseum i Uppsala. De fick en egen inventarienummerserie med prefixet SM och en egen katalog. Dessa föremål införlivades senare i Stiftelsen Upplandsmuseets samlingar.

1 juli 1951 övertog Nils Sundquist föreståndarskapet för Upplandsmuseets samlingar. Anna-Märta Berg fick därmed det praktiska ansvaret för katalogiseringen av museets nyförvärv. I samband med de vårdinsatser som genomfördes under 1957 gjordes ett kortregister över samlingarna. Accessionskatalogen från 1922 utökades under åren med fler böcker och användes ända tills Upplandsmuseet införde den s.k. Skoklosterblanketten på 1970-talet. På 1990-talet skapades en databas för registrering av föremålskatalogen, en databas som under 2000-talet byttes ut mot den norska museidatabasen Primus. Numera kan man sitta hemma och söka i Upplandsmuseets katalog, eftersom stora delar av museets samlingar är webbpublicerade. Samlingarna har ökat betydligt under 2000-talet och omfatttar idag över 758 000 föremål. Alla dessa föremål är katalogiserade. Vi har kommit mycket långt från de bistra förhålllanden som Johan Nybom, Nils Ålenius, Anna-Märta Berg och andra arbetade under!

Museistyrelsen

Ledamöterna i Upplandsmuseets första styrelse 1909 var enbart män och det förhållandet kvarstod ända tills museistyrelsen avvecklades 1947. Samma sak gällde i den nya styrelsen för Stiftelsen Upplandsmuseet. Kvinnorna syns inte till, åtminstone inte i styrelsesammanhang. Vad var det för män? I 1909 års

Chefredaktör Axel Johansson 1943. Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildarkiv. (PS13007)

Greven och landssekreteraren Knut Hamilton, Upplandsmuseets förste ordförande. Okänd fotograf. Uppsala universitetsbibliotek. (DIG005710)

styrelse ingick en greve, två professorer, en redaktör och en syssloman. Det var alltså i stort sett samma slags män som satt i fornminnesföreningens styrelse. På Knut Hamiltons initiativ beslutade årsmötet 1911 att museistyrelsens medlemsantal skulle utökas till sju "för att bereda plats åt en representant för prästerskapet och en för landtmännen".[67] Beslutet resulterade i att de gamla styrelseledamöterna återvaldes medan domprosten H Lundström och E E Eriksson i Fullerö nyvaldes. Trots utökningen och trots att det redan ingick en tidningsman och en tjänsteman i styrelsen får man bilden av att det framför allt var akademikerna som dominerade. Knut Hamilton, ordförande 1909–1916, var visserligen tjänsteman på länsstyrelsen och greve Otto von Friesen, ordförande 1917–1927, var professor, liksom Rutger Sernander, ledamot från 1909 och ordförande från och med 1927.[68]

Landstingsmannen och häradsdomaren *Edvard Erik Eriksson* (1868–1933) var ledamot i museistyrelsen under många år, fram till sin död 1933. Det kan sägas vara ett mönster, att de flesta ledamöter stannade länge. Axel Johansson, till exempel, var med i styrelsen från 1909 ända tills den lades ner. Anledningen var kanske att det inte var särskilt betungande att engagera sig i Upplandsmuseets styrelse,

Professor Rutger Sernander, museistyrelsens ordförande 1927–1944. Okänd fotograf. Uppsala universitetsbibliotek. (DIG005708)

Statsrådet Ragnar Edenman talar på Upplandsmuseets invigning i juni 1959. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB000077)

åtminstone inte från 1920-talet och framåt. Man kan se ett minskande engagemang från museistyrelsens sida efter flytten av samlingarna till Gustavianum. Dessutom utarbetades rutiner som medförde att styrelsen sällan behövde träffas. Det finns i princip inga protokoll efter museistyrelsen, något som fått mig att tro att de skulle ha deponerats hos Uppsala universitets arkiv eller Uppsala universitetsbibliotek. Nu vet jag bättre, det beror helt enkelt på att museistyrelsen inte hade några möten. Det finns några enstaka protokoll i Upplands fornminnesförenings arkiv och det beror på att man hade haft möten tillsammans med fornminnesföreningens styrelse eller i anslutning till fornminnesföreningens årsmöten. Ett sådant möte ägde rum i samband med årsmötet 1927 då Nils Ålenius utsågs till museistyrelsens verkställande ledamot och fick överta museets kassa för föremålsinköp. Vid samma tillfälle valdes Rutger Sernander till ordförande.

Nils Ålenius var sedan 1940 även ledamot i fornminnesföreningens styrelse. På styrelsemötet i maj 1943 kom en del klagomål på Ålenius skötsel av museet fram. Eric Wolrath, som hade varit ledamot i museistyrelsen i fyra år, undrade varför det inte hade varit ett enda styrelsemöte under den tiden. Ålenius

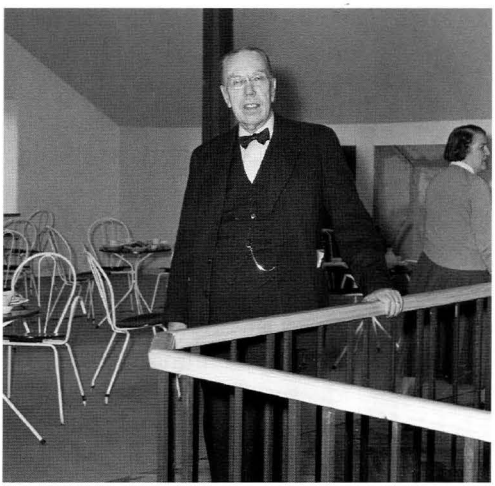

Ombudsman Tycho Hedén, vice ordförande i 1956 års restaurerings- och organisationskommitté, på presskonferens i Akademikvarnen 1958. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB000039)

A E Elmroth, ordförande i Stiftelsen Upplandsmuseet 1959–1964. Foto 1951: Östlings foto, Upplandsmuseets bildarkiv. (Ö034010)

förklarade att "det ej var praxis att styrelsen sammanträdde mer än då det var fråga om förvärv till museet i större omfattning. Museets angelägenheter i övrigt handlades av intendenten, som, då han ansåg det påkallat, samrådde med museistyrelsens ordförande".[69] 1946 var det dags igen på ett möte med båda styrelserna. *Sven Kjersén* (1892–1951) ville veta vad det kunde bero på att Upplandsmuseets styrelse inte hade kallats till sammanträde de senaste åren. Han tyckte sig minnas att det inte hade varit mer än två, tre möten under de senaste 15 åren. Kjersén fick i princip samma svar som Wolrath, "att redan under prof. von Friesens ordförandetid hade den praxisen tillämpats att styrelsen endast tillkallats vid avgörandet av ekonomiska ärenden av större art. Inköp m.m. avgjordes helt och hållet av den verkställande ledamoten – sekreteraren".[70] Mötet slutade med att man beslutade att museistyrelsen skulle utökas med landshövding Hilding Kjellman och landsantikvarien. På fornminnesföreningens årsmöte 1947 tyckte Kjellman att det vore mer praktiskt om fornminnesföreningens styrelse också tjänstgjorde som styrelse för Upplandsmuseet. Det resulterade i att årsmötet beslutade att museistyrelsen skulle avskaffas och Upplandsmuseet

hade därefter ingen egen styrelse förrän Stiftelsen Upplandsmuseet bildades 1959.

Det är några ledamöter i museistyrelsen och i museikommittéer som har betytt särskilt mycket för Upplandsmuseet under den period som är aktuell här. *Axel Johansson* (1868–1948) som 1907 tog initiativet till Upplands kulturhistoriska museum tillhör självklart dessa män. Han föddes i Stockholm, men läste teologi vid Uppsala universitet, innan han bestämde sig för journalistiken. 1900 anställdes han av Upsala Nya Tidning och blev tidningens chefredaktör 1903. Han var mycket aktiv i Uppsalapolitiken, som ledamot i stadsfullmäktige från 1907 och som dess ordförande från 1935. Han var även aktiv i Uppsala läns landsting från 1917 och blev landstingets ordförande 1929. Axel Johansson var, förutom den rena politiken, starkt engagerad i kulturminnesfrågor och i folkbildningen. "Kunskapen och smaken skulle höjas hos folkets breda lager"[71] skrev Nils Sundquist i minnesorden över Johansson 1948. Det var sannolikt en av anledningarna till att han tog initiativet till museet och till utgivningen av Upsala Nya Tidnings julnummer 1906. Han engagerade den tidens främsta forskare i Uppsala stads historia och den uppländska kulturhistorien, som skrev originalartiklar direkt för utgåvorna. Många av artiklarna i UNT:s julnummer används fortfarande som referenser av dagens forskare.

Knut Hamilton (1855–1930) var museistyrelsens förste ordförande och som sådan mycket engagerad och aktiv, av årsberättelser och artiklar att döma. Vid tiden för museets bildande var han landssekreterare hos länsstyrelsen i Uppsala län. Det var tack vare hans kontakter med landshövding Hjalmar Hammarskjöld som museet fick låna lokaler i Uppsala slott. Åren 1914–1917 vikarierade han för Hammarskjöld, när denne bildade ny regering efter Borggårdskrisen. *Otto von Friesen* (1870–1942) var lingvist, runolog och professor i svenska språket vid Uppsala universitet åren 1906 – 1935. Han var också ledamot i Svenska Akademien. Han tillhörde dem som skrev många artiklar om uppländsk kulturhistoria i Upsala Nya Tidnings julnummer, bland annat om uppländska ortnamn. Framför allt var han dock en framstående runforskare. *Rutger Sernander* (1866–1944) var professor i växtbiologi vid Uppsala universitet åren 1909–1931, särskilt känd för sin forskning om myrarna och deras roll vid frö- och fruktspridningen. Hans forskningsresultat kom senare kom att bidra till att pollenanalysen utvecklades, en analysmetod som har stor betydelse inom arkeologin. Sernander var mycket uppskattad som akademisk lärare och hans exkursioner var särskilt omtyckta. Vårdsätra naturpark, som är ett av Sveriges äldsta naturreservat, skapades 1909 på hans initiativ. Han var också verksam som arkeolog och

åren 1901–1902 undersökte han tillsammans med Oscar Almgren bron vid Läby vad i Uppsala. Förutom sitt engagemang i Upplandsmuseets styrelse var han ledamot i Disanämnden och vice ordförande i Upplands fornminnesförening åren 1927 – 1941.

Ecklesiastikministern och landshövdingen i Uppsala län *Ragnar Edenman* (1914–1998) var aldrig ledamot i Upplandsmuseets styrelse, däremot blev han 1980 hedersledamot i Upplands fornminnesförening. Edenman var sammankallande i 1947 års museikommitté vars arbete bidrog till att frågan om ett provinsmuseum i Uppland fick en lycklig lösning. Han fick också uppgiften att förrätta öppnandet av Upplandsmuseet vid invigningen 1959. Direktör *Eric Wolrath* (1898–1974) var politiskt aktiv i Uppsala stad med flera kommunala uppdrag. Han var mycket engagerad i Uppsalas kulturhistoria och donerade på sin 50-årsdag 1948 en stor summa pengar till ett stadsmuseum för Uppsala. Wolrath gav också museet bidrag till inköp av föremål. Han var ledamot både i museistyrelsen och från 1942 i Upplands fornminnesförenings styrelse. Dessutom var han ledamot i 1947 års museikommitté och i 1956 års restaurerings- och organisationskommitté. Åren 1959–1967 ingick han i Stiftelsen Upplandsmuseets styrelse och var dess ordförande 1965–1967.

Till sist bör de ledamöter i 1956 års restaurerings- och organisationskommitté uppmärksammas, som tillsammans med Nils Sundquist bildade kommitténs arbetsutskott, nämligen ombudsmannen *Tycho Hedén* (1887–1962) och landstingsmannen *Artur Erik Elmroth* (1892–1965). Bådas insatser var mycket betydelsefulla för skapandet av Stiftelsen Upplandsmuseet. Nils Sundquist ansåg, att utan Tycho Hedéns insatser, hade Uppland hade inte haft något provinsmuseum. "Det är ingen överdrift att säga att det var tack vare Tycho Hedéns fasthet och stora intresse som de långvariga diskussionerna slutligen kunde utmynna i det åtråvärda beslutet, nämligen att Uppsala stad, Uppsala läns landsting, Stockholms läns landsting och Upplands fornminnesförening skulle ingå som grundare av Stiftelsen Upplandsmuseet och tillika bli årliga anslagsgivare till Upplands fornminnesförening."[72] A E Elmroth blev vice ordförande i stiftelsen, men fick snart ta över ordförandeklubban efter landshövding Elis Håstads död. Elmroth var sedan Stiftelsen Upplandsmuseets ordförande i fem år.

Tjänstemännen

Nils Ålenius (1896–1968) blev Upplands fornminnesförenings förste fast anställde tjänsteman när han 1930 fick tjänst som hembygdskonsulent och intendent för Upplandsmuseet. Han hade börjat arbeta för föreningen redan på 1920-talet, var

ledamot i museistyrelsen och hade 1927 fått ansvaret för Upplandsmuseets kassa. Som verkställande ledamot i Disastiftelsen skapade han friluftsmuseet Disagården i Gamla Uppsala. Tillsammans med Sydvästra Upplands hembygdsgille var han dessutom ansvarig för tillkomsten av Kvekgården i Fröslunda. Ålenius föddes i Yvre i Tierp som den näst äldste av fyra söner till hemmansägaren Karl Olof Axel Ålenius och hans hustru Matilda Charlotta Almqvist. Familjen flyttade några gånger och bodde bland annat i Ängeby, Lena socken i början av 1900-talet. Ålenius hade redan från uppväxttiden djup förankring i uppländsk allmogekultur och det blev allmogen som stod i centrum för hans gärning. Han var en engagerad museiföreståndare som samlade in tusentals föremål till Upplandsmuseets allmogesamling. Ålenius var också en lika engagerad hembygdskonsulent och medverkade vid tillkomsten av ett stort antal hembygdsgårdar i Uppland. I samband med starten av hembygdsgårdar gjorde han ofta kulturhistoriska sockeninventeringar som publicerades i Upsala Nya Tidnings julnummer eller i årsboken Uppland. Ålenius genomförde många undersökningar i landskapet och hade en omfattande skriftlig produktion. Han var särskilt intresserad av det gamla bysamhället, den uppländska folkkonsten och allmogens mathållning. Ålenius publicerade också artiklar om de uppländska timmerbyggnaderna, där

Intendent Nils Ålenius med figur föreställande konstnären och poeten Olof Thunman, som han samarbetade mycket med och vars dikter han gav ut. Foto 1943: Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildarkiv. (PS10659)

han främst inriktade sig på knuttimringen och portliderstolparnas utformning. Nils Ålenius livsöde kan betecknas som tragiskt och det påverkade hans arbetsinsatser från 1940-talet och framåt. Hans omfattande gärning gällande Upplandsmuseet och den uppländska allmogen avslutades i början av 1950-talet.

Nils Sundquist (1902–1981) var son till bokhandlaren Anders Sundquist och hans hustru Anna Charlotta Pettersson, som när Nils föddes bodde i Svartbäcken i Uppsala. På 1920-talet fick Sundquist arbete på Upsala Nya Tidning och blev senare sportavdelningens förste chef. Som student vid Uppsala universitet

Landsantikvarie Nils Sundquist i takhallen i Akademikvarnen, september 1958. Foto: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB000042)

Amanuens Anna-Märta Berg och landsantikvarie Nils Sundquist med Snickareämbetets i Uppsala skrålåda och åldermannastav som skänktes till Upplandsmuseet 1909. Foto 1952: Uppsala-Bild, Upplandsmuseets bildarkiv. (UB003596)

hade han tidigt kontakt med Upplandsmuseet och hjälpte exempelvis till med föremålskatalogisering. Nils Sundquists huvudinriktning blev medeltidsarkeologi och arkitekturhistoria. Han ledde flera omfattande arkeologiska undersökningar, bland annat av Gråbrödraklostret vid Munksundet i Enköping och av Rudbeckstomten och Franciskanklostret i Uppsala. Han gjorde dessutom ett stort antal byggnadshistoriska undersökningar i Uppsala. Sundquist var en mycket flitig skribent och hann med att publicera nästan 500 titlar. 1953 utkom första delen av Uppsala stads historia, som räknas till hans största och viktigaste vetenskapliga arbete. Han gjorde också stora insatser när det gäller Uppsala slotts byggnadshistoria. 1939 blev Nils Sundquist Upplands förste landsantikvarie och fick en

mycket viktig roll i uppbyggnaden av den offentliga kulturmiljövården i Uppsala län. Sundquist tog 1940 initiativet till årsboken Uppland och var dess redaktör ända till sin pensionering. 1951 blev han föreståndare för Upplandsmuseet och kunde därmed ta tag i lösningen av museets lokalproblem. Hans stora engagemang var helt avgörande för tillkomsten av Stiftelsen Upplandsmuseet och Upplandsmuseet i Akademikvarnen.

Anna-Märta Berg (1920–2002) föddes i Örnsköldsvik och flyttade tillbaka dit efter sin pensionering från Upplandsmuseet 1982. Hennes första anställning hos Upplands fornminnesförening var som assistent i den föremålsinsamling som initierades av 1947 års museikommittté. Hon kom att bli ett stöd för Nils Sundquist och fick fler och mer omfattande arbetsuppgifter, bland annat en inventering av kyrkliga inventarier som Riksantikvarieämbetet beordrade 1950. 1951 fick hon fast anställning. Samma år ledde hon den rengöring och uppordning av museets samlingar och magasinslokaler som genomfördes på endast en månad. I Anna-Märta Bergs arbetsuppgifter ingick också att biträda Nils Sundquist i ärenden som gällde länets kulturmiljövård. Hembygdsföreningarna fick stöd och hon uppmuntrade bildandet av nya föreningar. En av hennes största insatser för Upplandsmuseet blev planeringen och genomförandet av utställningsbygget i Akademikvarnen åren 1958–1959. Anna-Märta Berg publicerade dessutom flera artiklar i årsboken Uppland om nyförvärv till museets samlingar.

*

Stora delar av Upplandsmuseets samlingar är publicerade med bilder på www.DigitaltMuseum.se. Man kan alltså söka i databasen efter de föremål artikeln tar upp och där se bilderna på dem. Man kan också söka efter de personer som omnämns och få fram de föremål de skänkt eller sålt till Upplandsmuseet.

Noter

1 UFF: Styrelseprotokoll: årsmöte 21 maj 1907

2 UFF: Styrelseprotokoll: årsmöte 24 april 1909

3 UFF: Styrelseprotokoll: Ett provinsmuseum för Upland. Upprop. Publicerat i UFF:s tidskrift i samband med museistyrelsens berättelse för år 1909. Museet för nordiska fornsaker var den äldsta museala institutionen i länet som bildades 1857 genom en testamentarisk donation av professor J H Schröder. Han hade samlat sedan 1820-talet. Uppgifterna kommer från Upplands fornminnesförenings yttrande daterat 11 januari 1938 över Kulturminnessakkunnigas betänkande av 9 oktober 1937.

4 Hamilton 1909.

5 Tyvärr är denna modell med inventarienummer 1 sedan länge gallrad och finns alltså inte kvar i Upplandsmuseets samlingar.

6 Hamilton 1909.

7 UFF: Upplands fornminnesförenings protokoll. Museistyrelsens berättelse (April 1910 – April 1911).

8 UFF: Inkommande handlingar. PM i Upplandsmuseets lokalfråga. Osignerat, men mycket sannolikt skrivet av Nils Ålenius.

9 UFF: Upplands fornminnesförenings protokoll. Museistyrelsens berättelse (April 1910–April 1911).

10 UFF: Upplands fornminnesförenings protokoll. Museistyrelsens berättelser för 1915 och 1916. 24 mars 1917

11 I ett remissvar till Konungen angående inrättandet av landsantikvariefunktionen gjorde fornminnesföreningen en historisk tillbakaklick där den Cederströmska samlingen omnämns (Bilaga till styrelseprotokoll 10 jan. 1938). 1947 års museikommitté skrev i sitt betänkande från 1954 att "fornminnesföreningen överlämnade definitivt sin fornsakssamling till universitetsmuseet och avstod från allt vidare förvärvande av fornfynd, men åtog sig i stället att ensam ombesörja insamlingen av de etnologiska föremålen, det s.k. Upplandsmuseet. Universitetsmuseet hade dock 1921 såsom testamentarisk gåva fått mottaga en mycket rik och värdefull privatsamling av uppländska etnologica, den s.k. Cederströmska samlingen,---". Nils Sundquist skrev också om donationen i sin redogörelse för Upplandsmuseets historia i årsboken Uppland 1959.

12 UFF: Upplands fornminnesförenings protokoll. Museistyrelsens berättelse för 1922.

13 UFF: Upplands fornminnesförenings protokoll. Museistyrelsens berättelse för 1922.

14 Flera kulturhistoriska föreningar deltog i mötet 8–11 juni 1922; Svenska Museimannaföreningen, som hade sitt årsmöte där, Svenska fornminnesföreningen och Föreningen för svensk kulturhistoria. Även Upplands fornminnesförening deltog i mötet.

15 UFF: styrelseprotokoll. P.M. rörande de etnografiska samlingarna i Upsala. Nils Lithberg 16 februari 1922. Lithberg gav sedan en närmare beskrivning av samlingen, indelad i föremålsgrupper. Han gav också råd om hur de delar av samlingarna som inte ställdes ut skulle förvaras. Sedan 1918 hade planerna på ett friluftsmuseum diskuterats i både museistyrelsen och hos Upplands fornminnesförening. Lithberg ansåg att en del av allmogesamlingarna skulle kunna ställas ut där, men "allt sådant fordrar uppställningsformer, som knappast kunna erhållas i vanliga gårdsbyggnader på ett friluftsmuseum. För en mängd föremål, exempelvis för textilier, är en uppställning i friluftsmuseum fullständigt förkastlig. Flere exempel kunde anföras för huru föremål, som uppställts i dylika byggnader – hvilka efter några år lida af ständiga skröpligheter, blott exploaterats till den snabbaste förintelse. Åt allmoge-

samlingarnas värsta fiender, trämasken och malen, bereder museimannen i friluftsmuseerna den ljufligaste fristad."

16 Amanuensen fick dock efterhand lägga allt mer tid på undervisningen i nordisk och jämförande fornkunskap, vilket var en av anledningarna till att Upplands fornminnesförening anställde en egen museiföreståndare.

17 Vid diskussionen som föregick beslutet påminde Oscar Almgren om Knut Hamiltons tidigare räddning av Emma Schenssons glasnegativ. Osti-samlingen deponerades på Uppsala universitetsbibliotek, Schenssons bilder fanns där sedan tidigare. Det finns inga uppgifter om när Emma Schenssons bilder var aktuella.

18 UFF: styrelseprotokoll: verkställande utskottet 11 april 1928. Man beslutade genast att söka mer anslag, föreningen ville samla in bildmaterial till ett uppländskt lokal- och personhistoriskt bildarkiv.

19 Trots flera tilldelningar av lotterimedel och, från och med 1937 särskilt anslag från Uppsala läns landsting, hade man inte möjlighet att ge Ålenius en hel årslön.

20 G E Wibergs tjänster användes åren 1932–1938 och Karl Erikssons 1932–1939.

21 UFF: inkommande handlingar. Museistyrelsens berättelse för år 1934.

22 UFF: Inkommande handlingar. Skrivelse daterad 22 september 1934.

23 UFF: Inkommande handlingar. PM i Uplandsmuseets lokalfråga, daterat 1935. Osignerat, men mycket sannolikt skrivet av Nils Ålenius. Han envisades nämligen med att alltid skriva Uppsala och Uppland med ett p. PM:et skrevs därför att Gunnar Leche hade föreslagit att Upplandsmuseet skulle överta Gillbergska gården i Uppsala, vilket Ålenius var positiv till, bland annat på grund av att kontakten med allmänheten skulle öka med det centrala läget. "För en mycket stor del av Upsala stads befolkning är museet fortfarande okänt, – Under särskilt de senare åren har museet starkt känt bristen av att icke vara i tillräcklig kontakt med allmänheten."

24 UFF: 1947 års museikommitté. Betänkande 1954, sid 15. Kommitténs ledamöter var landssekreterare E Stenius (ordförande), friherre Louis de Geer till Leufsta, redaktör Axel Johansson, professor Sune Lindqvist, direktör Eric Wolrath, stadsbyggmästare B W Åkerman och Nils Ålenius (sekreterare).

25 UFF: Styrelseprotokoll: styrelsemöte 4 januari 1946. Sundquist sade också att den ursprungliga motionen "närmast utgick från fornfyndskommittén i Uppsala". Motionen skrevs bland annat av Eric Wolrath.

26 Enligt Arcadius sid 217 hade Nils Ålenius av olika skäl inte godkänts för landsantikvarietjänsten i den centrala kompetensgranskningen. Ville Ålenius ha landsantikvarietjänsten? Det finns inget i UFF:s arkiv som belyser detta, men mitt intryck är att han, efter tillsättningen av tjänsten, vistades allt mer ute i länet och ägnade enbart en mindre del av sin arbetstid åt Upplandsmuseet. Min tolkning är att delar

av de problem som kom på 1940-talet berodde på stora samarbetssvårigheter mellan intendenten och landsantikvarien.

27 UFF: Styrelseprotokoll: Upplandsmuseets berättelse för år 1946. Maj 1947.

28 Många av de föremål som Nils Ålenius rapporterade om i Upplandsmuseets årsberättelser för åren 1940–1946 kan inte hittas om man söker på accessionsdatum. Det visar på de svårigheter han hade att utföra katalogiseringarna under de förhållanden som rådde på 1940-talet. Föremålen finns i museets samlingar, men har katalogiserats först från slutet av 1950-talet och framåt och har då ofta förlorat sina härkomstuppgifter. De siffror man får fram om man beräknar antalet förvärv under denna period stämmer därför mycket sannolikt inte med verkligheten.

29 UFF: Styrelseprotokoll: bilaga 3 till styrelsemöte 14 maj 1943. Brevet är daterat 19 januari 1943.

30 UFF: Styrelseprotokoll: bilaga 5 till styrelsemöte 14 maj 1943. Skrivelsen är daterad 18 april 1943. I skrivelsen är det citerade avsnitttet understruket. Sernander var mycket upprörd över Lindqvists "påhopp".

31 I kapitlet Museistyrelsen beskrivs mötets diskussioner och beslut gällande museistyrelsen närmare.

32 På ett gemensamt möte mellan UFF och 1947 års kommitté diskuterades Upplandsmuseets samlingar. Det gick inte att få en överblick över dem, "det vore därför nödvändigt att innan särskiljning mellan stadsföremål och landsbygdsföremål gjordes, nu skingrade föremål sammanfördes till en plats, d.v.s. ett magasin eller provisorisk museilokal, i Uppsala". UFF:s ordförande landshövding Hilding Kjellman var dock pessimistisk "över möjligheterna att få Upplandsmuseets intendent att samla sig till en återföring av de evakuerade museiföremålen". UFF: Styrelseprotokoll 25 februari 1947.

33 Antalet insamlade föremål är betydligt högre än vad som anges i betänkandet. Enbart de skolföremål som samlades in 1948 uppgår till 1294 st.

34 Ålenius berättade i Upplandsmuseets årsberättelse för 1947 (daterad 23 maj 1948) att "under den snabba evakueringen blevo samlingarna starkt omblandade, och det tidskrävande arbetet att systematiskt ordna samlingarna har påbörjats. De Universitetet tillhöriga samlingar, Cederströmska samlingen och B-samlingen, som varit sammanförda med Upplandsmuseets samlingar, ha delvis utsorterats, emedan de av museet disponerade magasinsutrymmena äro för små för att härbärgera dessa samlingar".

35 Östuna kyrkas inventarier hittades och församlingen fick tillbaka sina textilier enligt beslut på UFF:s styrelsemöte 20 december 1951.

36 Inventarierna flyttades vid årsskiftet 1948–1949 till Ärkebiskopsgårdens stall.

37 UFF: Styrelseprotokoll: arbetsutskottets möte 27 juni 1951.

38 UFF: Styrelseprotokoll: bilaga 1 till styrelsemöte 20 december 1951.

39 Inget av det som Ålenius redovisade i årsberättelserna som insamlat under åren 1947–1950 kan återfinnas i databasen.

40 Inköpet bekostades av Stockholms läns landsting tack vare extraanslag på 2 500 kr 1951.

41 Mer uppgifter om Constance Andersson och hennes donation finns i kapitlet De som hjälpte till.

42 Omarbetat citat från Upplands fornminnesförening. Styrelsens berättelse över föreningens verksamhet arbetsåret 1956–1957. 1956 års kommitté för ett stads- och landskapsmuseum i Uppsala. Årsboken Uppland 1957.

43 1955 års museidelegerade; Uppsala läns landstings ordförande A E Elmroth och godsägare Ferdinand Nilsson utsågs till landstingets representanter, ombudsman Tycho Hedén och rektor Herbert Lundh till Uppsala stads. Nils Sundquist tillkallades som sakkunnig och blev de delegerades sekreterare. Senare tillsatte Stockholms läns landsting en representant, landstingets ordförande Gunnar Andersson.

44 UFF: Styrelseprotokoll: verkställande utskottet 13 september 1955.

45 Ordförande, vice ordförande och sekreteraren bildade också kommitténs verkställande utskott. Övriga ledamöter var fil dr Manne Eriksson och direktör Eric Wolrath för Uppsala stad, godsägaren fil lic Ferdinand Nilsson för Uppsala läns landsting, för Stockolms läns landsting Gunnar Andersson och Nils Sundquists suppleant som ledamot för Upplands fornminnesförening, professor Dag Strömbäck.

46 Ola Ehn efterträdde 1969 Nils Sundquist som landsantikvarie.

47 UFF: Styrelseprotokoll: styrelsemöte 2 februari 1958. Nils Sundquist bjöd in de närvarande styrelsemedlemmarna i Upplands fornminnesförening till en visning av Akademikvarnen.

48 SUM: Restaurerings- och organisationskommittén: kommittémöte 16 jun 1958.

49 SUM: Restaurerings- och organisationskommittén: kommittémöte 4 september 1958.

50 Huvudmännens representation i den nya stiftelsens styrelse baserades på den fördelning av anslagen som de hade åtagit sig för museets drift. Uppsala stad stod för 45 %, Uppsala läns landsting för 40 %, Stockholms läns landsting för 10 % och slutligen Upplands fornminnesförening 5 %. Uppsala stads representanter i stiftelsens styrelse var fil lic Bo Bennich-Björkman och direktör Eric Wolrath, Uppsala läns landstings landstingsman A E Elmroth och riksdagsman Edvin Jacobsson, Stockholms läns landstings riksdagsman Martin Söderquist. Upplands fornminnesförenings representant var landsantikvarie Elis Håstad. Håstad utsågs till ordförande och A E Elmroth till vice ordförande.

51 SUM: Styrelsen för Stiftelsen Upplandsmuseet: konstituerande mötet 11 april 1959.

52 Som tidigare påpekats är siffrorna är osäkra, beroende på att en stor mängd föremål under vissa perioder aldrig katalogise-

rades vid förvärvstillfället och därför många gånger har tappat alla uppgifter om härkomst och förvärvsdatum.

53 UFF: Nils Sundquist i Upplandsmuseet, ett PM daterat 4 januari 1946.

54 Med "skaffare" avses en person som oavlönat samlar in föremål till museet. Ordet kan härledas till Artur Hazelius och uppbyggnaden av Nordiska museets samlingar. Han hade flera skaffare, dels anställda i vars arbetsuppgifter ingick att samla in föremål och dels frivilliga oavlönade samlare som fungerade som "föremålsombud" i sina hemtrakter. Se vidare Fataburen 1924, Redogörelse för Nordiska museet 1924. Där beskrivs ett förvärv av 173 brev från Artur Hazelius till en av museets flitigaste f d skaffare, hotellvärden Torjus Bolkesjö, Telemarken. Se också http://www.byggnadsvard.se/index.php?option=com_content&view=article&id=125:byggnaden-som-historisk-kaella-arkivsoekning-i-byggnadshistoriska-arkiv&catid=53:oevrigt&Itemid=77 [nedladddat 2009-08-01] där Hazelius förste amanuens Per Gustaf Wistrand arbetsuppgifter som skaffare beskrivs. I Nordiska museet under 125 år skriver Cecilia Hammarlund-Larsson om skaffare (sid 186–187).

55 UFF:s tidskrift: Ur Upplands Fornminnesförenings protokoll: Museistyrelsens berättelse (April 1910–April 1911).

56 UFF: Avskrift av Hilmer Åbergs testamente.

57 UFF: Styrelseprotokoll: årsmötet 6 april 1929.

58 Upsala Nya Tidning 20 april 1953.

59 Upsala Nya Tidning 20 april 1953.

60 Se vidare under Den Cederströmska samlingen – ett trauma? i avsnittet Uppland samlar. Samlingarna omnämns i detta sammanhang trots att de inte förvärvades under den tidsperiod jag skriver om. Det beror dels på att de skapades av personer som var aktiva i Upplands fornminnesförening under Upplandsmuseets uppbyggnadsskede och dels på att de sedan 1922 har förvarats tillsammans med delar av Upplandsmuseets samlingar på Gustavianum och senare vid utlokaliseringen av samlingarna under andra världskriget.

61 Wilhelm Schürer von Waldheim skrev en artikel om selbågarnas typologiska utveckling i UFF:s tidskrift 1908. Samlingen ska ha innehållit omkring 400 föremål när Museet för nordiska fornsaker köpte den 1887. I Upplandsmuseets samlingar ingår 308 föremål efter honom.

62 UFF: Styrelseprotokoll: årsmötet 28 mars 1914.

63 UFF: Styrelseprotokoll: museistyrelsens berättelse för år 1922.

64 UFF: Styrelseprotokoll: bilaga till styrelsemöte 15 maj 1936.

65 UFF: Styrelseprotokoll. Museistyrelsens berättelse för verksamhetsåret 1942.

66 UFF: Styrelseprotokoll: bilaga 4 till styrelsemöte 14 maj 1943.

67 UFF: Styrelseprotokoll: årsmötet 5 april 1911.

68 Eftersom det saknas protokoll efter musei-

styrelsen är det svårt att se exakt när Otto von Friesen blev ordförande. Jag har dragit slutsatsen att de som undertecknade museistyrelsens årsberättelser var ordförande. I fornminnesföreningens årsmötesprotokoll redogörs enbart för vilka som valdes in i styrelserna, inte vilka funktioner de hade.

69 UFF: Styrelseprotokoll: styrelsemöte 14 maj 1943.

70 UFF: styrelseprotokoll: gemensamt möte med styrelserna för Upplands fornminnesförening och Upplandsmuseets styrelse 16 maj 1946.

71 Nils Sundquist: In memoriam: Axel Johansson. Årsboken Uppland 1948, sid 73 ff.

72 Nils Sundquist: In memoriam: Tycho Hedén. Årsboken Uppland 1962, sid 127 ff.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Institutet för språk och folkminnen, folkminnesavdelningen i Uppsala (FA): Handlingar efter Anna Arwidsson

Landsarkivet i Uppsala: kyrkoarkiv

Statens arkiv: SVAR: Digitala forskarsalen: Folkräkningar 1880 och 1900, kyrkoarkiv

Stiftelsen Upplandsmuseets arkiv (SUM): styrelseprotokoll, handlingar rörande museet

Sveriges dödsbok 1947–2006

Upplands fornminnesförenings arkiv (UFF): styrelseprotokoll, korrespondens

Intervjuer

Ulrik Andersson, Östervåla

Tage Olsson, Östervåla

Doris Johansson, Heby

Sune Viberg, Bälinge

Alla intervjuade per telefon i maj 2009

Litteratur

Arcadius, Kerstin: Museum på svenska. Länsmuseerna och kulturhistorien. Nordiska museets handlingar 123, Stockholm 1997

Berg, Gösta & Lamm, Jan Peder: Greta Arwidsson 85 år. Fornvännen 86, 1991

Enqvist, Arvid: De kulturhistoriska samlingarna i Gustavianum. Upplands fornminnesförenings tidskrift, band 9, häfte 37. Upplands fornminnesförenings förlag. Uppsala 1922–1923

Fataburen 1924. Redogörelse för Nordiska museet 1924. http://runeberg.org/fataburen/1924r/0051.html [Nedladdat 2009-08-01]

Fataburen 1927. Redogörelse för Nordiska museet 1927. http://runeberg.org/fataburen/1927r/0060.html [Nedladdat 2009-08-01]

Fataburen 1928. Redogörelse för Nordiska museet 1928. http://runeberg.org/fataburen/1928r/0024.html [Nedladdat 2009-08-01]

Grahn, Wera: Genuskonstruktioner och museer: handbok för genusintegrering. Upplandsmuseet 2007

Hamilton, Knut: Upplandsmuseet. Artikel i Upsala Nya Tidnings julnummer 1909. Uppsala 1909

Hammarlund-Larsson, Cecilia, Nilsson, Bo G. & Silvén, Eva: Samhällsideal och framtidsbilder. Perspektiv på Nordiska museets dokumentation och forskning. Stockholm 2004

Lundberg, Oskar: Upplands fornminnesförenings verksamhet 1869 – 1919. Upplands fornminnesförenings tidskrift, band 8, häfte 33. Upplands fornminnesförenings förlag. Uppsala 1919

Nordiska museet under 125 år, [redaktion: Hans Medelius, Bengt Nyström, Elisabet Stavenow-Hidemark]. Stockholm: Nordiska museet 1998

Schürer von Waldheim, Wilhelm: Typologiska studier. II. Selkrokarnas utveckling. Upplands fornminnesförenings tidskrift, band 5, häfte XXV, Uppsala 1908

Skott, Fredrik: Folkets minnen. Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964. Göteborg 2008

Sundquist, Nils: Upplandsmuseet. Provins- och stadsmuseet i Uppsala, dess tillkomst, utveckling och slutliga ordnande. Årsboken Uppland 1959.

Svenska föreningen för byggnadsvård. Byggnaden som historisk källa. http://www.byggnadsvard.se/index.php?option=com_content&view=article&id=125:byggnaden-som-historisk-kaella-arkivsoekning-i-byggnadshistoriska-arkiv&catid=53:oevrigt&Itemid=77 [Nedladdat 2009-08-01]

Uppland 1940–1960. Upplands fornminnesförenings förlag, Uppsala. (Årsberättelser samt In memoriam)

Upplands fornminnesförenings tidskrift. Uppsala. (Årsberättelser samt In memoriam)

Svenson, Sven G: Rutger Sernander (1866–1944). I Berg, Lars Otto [red]: "... ett enkelt hemtrefligt nationshus". Södermanland-Nerikes nation under 100 år. Uppsala 1997

Vårdsätra naturpark – ett experiment. http://www.c.lst.se/templates/Naturreservatsmall.aspx?id=4534 [Nedladdat 2009-08-07]

Westergren, Christina: Brokiga samlingars bostad. Nordiska museets och Skansens årsbok 2007

Barbro Björnemalm är antikvarie vid Upplandsmuseet och verksam på avdelningen för Forskning och kunskapsuppbyggnad.